

BOGATOST ALI UBOŠTVO?

O dovržitvi zgodovine pri Heglu, Jüngerju in Heideggeru

79

Leta 1945 je Martin Heidegger za majhen krog poslušancev predaval o *Uboštvu*.¹ Leto kasneje, v pismu Jeanu Beaufretu, ki ga danes poznamo kot *Pismo o »humanizmu«*,² zapiše Heidegger stavek: »Mišljenje sestopa v uboštvo svojega začasnega bistva.«³ V tem delu *Pisma*, v zadnjem odstavku, Heidegger o »uboštvu«, ne pove ničesar več. V *Pismu* se [beseda uboštvo] pojavi še enkrat, in sicer kot »bistveno uboštvo pastirja [biti]«. ⁴ Iz teh dveh besednih zvez skorajda ni mogoče razumeti, kaj to »bistveno uboštvo« je. Prav to nas torej spodbuja, da si pomagamo z omenjenim predavanjem.

¹ Martin Heidegger, *Die Armut*. Izd. Friedrich-Wilhelm von Herrmann. V: *Heidegger Studies*, 10. zv. (1994), str. 5–10. Predavanje je bilo prevedeno in objavljeno v *Phänomeni* št. 21–22, str. 317–324.

² Martin Heidegger: Brief über den »Humanismus«. V: *Wegmarken*, 9. zv. HGA, izd. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Frankfurt am Main 2/1996, str. 313–354. Prevedeno v: Martin Heidegger: *Izbrane razprave, Pismo o humanizmu*, CZ 1967, str. 179–235. Prevedel Ivan Urbančič.

³ »Das Denken ist auf dem Abstieg in die Armut seines vorläufigen Wesens.« V: HGA, 9. zv., 364. str., prim. *Izbrane razprave*, 235. str.

⁴ »... wesenhafte Armut des Hirten (des Seins).« V: HGA, 9. zv., 342. str., *Izbrane razprave*, 211. str.

Četudi se »uboštvo« pojavi v Heideggrovem mišljenju že proti koncu tridesetih let, lahko trdimo, da je letnica 1945 posebna letnica in da moramo med njo, zadevo in naslovom *Uboštvo* prepoznati skorajda nujni odnošaj. Leto 1945 pogosto imenujemo »Leto nič, *Stunde Null*, tj. novi začetek«. Po eno strani želimo s tem označiti popolno razdejanje Nemčije, po drugi pa hkrati tudi *tabula raso* za novi začetek. Gre za najpomembnejši historični datum.* Brez dvoma je katastrofalni konec vojne, pa tudi katastrofalno dejstvo vojne sploh, bil tudi za Heideggra zgodovinski fenomen, ki ga je imel za mejnik.

* * *

Da uboštvo, *Armut*,[†] kot filozofski pojem zgodovine mišljenja, poznamo že od davna, se da prav hitro nakazati. O *uboštvu* smo slišali že v Platonovem *Symposionu*. *Revščina, beda (penja)* je mati *érosa*.** *Uboštvo (ptocheía)* srečamo tudi v *Novi zavezi*, še zlasti v *Matejevem evangeliju*.⁵ Poznamo tudi pridigo[‡] in traktat Mojstra Eckharta o *uboštvu* duha. Navezujeta se na omenjeni evangelij. O uboštvu govori Hölderlin.[‡] Uboštvo se pojavi tudi v

80

* »Es ist ein historisches Datum von höchster Bedeutsamkeit.«

[†] Nemška beseda *Armut* danes pomeni predvsem revščino, bedo, siromaštvo, ubožnost, uboštvo.

** Platon, *Symposion*, 203 b–c.

⁵ Prim. Mt, 5, 3. Lutrov prevod: »Selig sind, die da geistlich arm sind; denn das Himmelreich ist ihr.« V *Svetem pismu* (ekumenske izdaje) se stavek glasi: »Blagor ubogim na duhu, zakaj njih je nebeško kraljestvo.« ČGP Delo 1984, Britanska in nizozemska biblična družba Beograd. Slovenski standardni prevod Svetega pisma (stare in nove zaveze iz izvornih jezikov, 2. pregledana izdaja, Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana 1997) isto mesto prevaja: »Blagor ubogim v duhu, kajti njihovo je nebeško kraljestvo.«

[‡] *Von der Armut*, Meister Eckhart: Predigten, Traktate, Sprüche, 82. str.

[‡] Verjetno najobširneje v obdobju, ko je pisal roman *Hiperion*, v t. i. *Fragmentu* zanj in v fragmentu naslovljenem *Hyperions Jugend*. Glede romana *Hyperion oder der Eremit in Griechenland*, ki je izšel v dveh delih (1797, 1799), prim. 65. in 78. str. Stuttgarske izdaje Hölderlina (Stuttgarter Grosse Hölderlin-Ausgabe, Sämtliche Werke, Tretji zvezek, *Hyperion* ..., herausgegeben von F. Beissner, W. Kohlhammer Verlag, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart 1957) in tudi sl. prevod *Hiperion ali Puščavnik v Grčiji*, prevedel in spremenil besedo napisal Matej Šetinc, Ljubljana, Nova revija 1998 (Zbirka Samorog), 75. in 89. str. Prim. tudi Hölderlinov prevod Pindarjevega fragmenta, naslovljen *Von der Ruhe*.

tretjem delu *Knjige ur* Rainerja Marie Rilkeja.* Izročilo besede *Armut* je bogato. Čeprav je Heidegger to bogastvo izročila dobro poznal, o tem poznavanju sploh ne bomo razpravljali. Da pa je izročilo *uboštva* res bogato, ni nikakršno naključje. Kot bomo videli, napotuje v sredino zadeve, ki jo moramo premisliti. Da bi se ji približali, potrebujemo predrazumetje tega, kar običajno pomeni biti ubog.[†]

Kdor je ubog, ničesar nima, je v stiski. Pogreša najnujnejše. Kdor je bogat,[‡] ima veliko, celo preveč. Revščina in bogastvo pomenita, glede na posedovanje reči, »malo« ali pa »veliko«. Gre za ekonomska fenomena. Kdor je reven [*arm*], ga nuja sili, da zahteva to, kar potrebuje za življenje, za preživetje.

To uboštvo, revščino, ki pomeni pomanjkanje lastnine, mislimo iz bogastva. Kdor je reven, ni bogat. Revščina je torej ne-bit-i-bogat, *Nicht-reich-sein*.

* *Das Buch von der Armut und vom Tode* { *Knjiga uboštva in smrti* (1903). V: Rilke, *Das Stundenbuch*, Sämtliche Werke, I. zv., 341. str. Prim. tudi str. 356–357, 362–363, 366.

† Nemški adjektiv *arm*, ki pomeni toliko kot lat. *miser*, *pauper*, reven, ubog, boren, se je gotsko glasil *arms*, staronemško *aram*, srednjenemško, starosaško *ar(a)m*, srednjevisokonemško *arm*, itd., v germanskih jezikih se stika s samostalnikom *der Arm*, *bracchium*. Verjetno prav zato zaobsega tudi pomene *misericordia*, *gratia*, *clementia*. Pomenljivi so tudi pomeni glagolov *um-armen* = *mitleidig*, *lieblich aufnehmen*, sočutno, ljubeče sprejeti, *erbarmen* = *bemitleiden*, pomilovati, ki kažejo na notranjo zvezo obeh pomenskih smeri. Sicer naj bi nastal iz germanskega **arma-*, kar pomeni 'osamljen, nesrečen' (v nasprotju z blažen, srečen (*heil*)). Srečamo ga tudi v gotškem *arms*, staronordijskem *armr*, *atro*, staroangleškem *earn*, starofrizijskem *erm*. Najverjetneje spada k indogermanskemu korenu **er(e)-* 'razrešiti', *auflösen*, in litvanskemu *irti*, starocerkvenoslovanskemu *oriti*, ki pomenita toliko kot 'ločiti, uničiti', ter staroindijskemu *rté* 'brez'. Morfološko primerljiva beseda je staroindijski *arma-* 'ruševine', v nasprotju z nedotaknjeno vasjo.

‡ Nemški adjektiv *reich* danes pomeni bogat, premožen, izdaten, razkošen, poln, obilen. Etimološko in semantično je povezan z glagolom *reichen* (*recken* = *die Hand strecken*). Obe besedi izhajata iz korena **reg*, ki pomeni 'usmerjati, voditi, ravnati'. Verjetno zato pridevnik *reich*, srednjevisokonemško *rich(e)*, *rich*, starovisokonemško *rihti*, starosaško *riki*, pa tudi staroangleško *rice*, gotsko *reikeis*, pomenijo »mogočen, močan«. Gotska beseda *reiks* pomeni vladar in je sposojenka iz keltskega jezika: **rig-* je kralj (galsko *rix*, lat *reg*.) Torej je izvorni pomen besede *reich* vladarski, *herrscherlich*, oz. kaže na to, kar pripada, gre temu, ki vlada. Od tod torej prenos pomena z vladarja, na to, kar mu pripada, na kraje, kjer živi (*Reich*) in bogastvo v ožjem smislu kot posedovanje stvari, dobrin in kasneje tudi religioznih, moralčnih vrednosti oz. vrednot. Bogastvo in ugled si potemtakem pripadata.

Uboštvo, *Armut*, je tu »nič« bogastva in nič drugega. Uboštvo je določeno zgolj negativno. Ta negativna določenost uboštva je obenem tudi običajna. Gre za uboštvo v njegovem »socialnem« pomenu. Smemo reči, da tisti, ki je reven, ne le da nič nima, ampak povrh tega še, ker nič nima, največkrat tudi ni nič vreden. Ta, ki ne poseduje ničesar, ki mu nič ne pripada, ki z ničemer ne razpolaga, ki nič ni, ta je ubog. Zato vse potrebuje.

Če bomo v nadaljevanju še govorili o *običajnem* pogledu na uboštvo in bogastvo, potem ga ne smemo zanemarjati kot nekaj obstranskega. Fenomen navade, *Gewohnheit*, stoji ravno v sami sredi tega, kar tu poskušamo premisliti. Za nas sta namreč to »običajno, *das Gewöhnliche*«,⁶ in privajeno, *das Gewohnte*, sama posest in bogastvo. Navade naše biti-v-svetu so v dolgem času navarčevano bogastvo naše biti-v-svetu.* Navade brez bogastva ne poznamo. Če gre za to, da navajenemu, običajnemu pogledu na uboštvo zoperstavimo drugi, morda resničnejši pogled, potlej nam mora postati pomenljiva volja te navade, ki vse, kar se od nje razlikuje, gleda kot nenavadno, anomalno, in ga tako podredi svoji prednosti.

82

* * *

Običajni pogled na uboštvo nas ne zadene kot strela z jasnega. Natančnejša obnova običajnega uboštva, revščine, nas napotuje na vprašanje, kako je ta običajni pogled sploh postal to, kar je. Vprašanje nas vodi nazaj k zgodovini, sprva k letu 1945 in k *Pismu o »humanizmu«*. V njem Heidegger pokaže, koliko je neko zgodovinsko, tj. metafizično dožemanje človeka kot *animal rationale* – zaradi zgodovinskih pojavov – samo postalo vprašljivo. Gre za *Prevladanje metafizike*.⁷ V dogajanju prevladanja metafizike se človek spre-

⁶ Martin Heidegger, *Was heißt Denken | Kaj se pravi misliti*, Tübingen 1954, 88. str.: »Kar nas najprej srečuje, nikoli ni bližina, temveč vedno običajnost, *das Gewöhnliche*, navajenost, ki ji je lastna neznanska moč, da nas odvadi [entwohnt] prebivati v bistvenem, pogosto tako določilno, da nam ne dopušča, da bi sploh kdaj vstopili v prebivanje.«

* »Die Gewohnheiten unseres In-der-Welt-seins sind der in einer langen Zeit angesparte Reichtum unseres In-der-Welt-seins.«

⁷ Prim. Martin Heidegger, *Überwindung der Metaphysik | Prevladanje metafizike*. V: *Vorträge und Aufsätze*, Pfullingen, 6/1990, str. 67–96.

meni iz »gospodarja bivajočega«⁸ v »pastirja biti«.⁹ »Gospodar, *der Herr*«, ki se razume na gospodarjenje svoji lastnini, postane »pastir, *der Hirt*«, ki pripada temu, kar varuje. Ne da bi vedeli, kako lahko mislimo ubožnost na ne običajen način, povejmo že kar na tem mestu, da je »gospodar« kot lastnik reči zastopnik navajenega pogleda na ubožstvo. Kraj premene »gospodarja bivajočega« v »pastirja biti« je potemtakem »uboštvo«.

Gre torej za zgodovinsko »premeno«¹⁰ človeka – za premeno zgodovine same. Premena ni nikakršna sprememba. Premena najprej neopazno, nato pa očitno prežame celoto, bodisi posameznikovo ali skupnostno. Premena je razprtje nekega drugega sveta. Taka premena prestopa fenomen *kairós* in [fenomen] »trenutka«. Heideggrovo mišljenje se bliža taki premeni. Vprašanje, ali misel premene ne ignorira meja filozofske naloge, puščamo odprto.

Domnevno sklenjenje take zgodovine metafizike, iz katere lahko mislimo

⁸ »Herr des Seicnden«, Martin Heidegger, *Brief über den»Humanismus«*, 342. str., *Pismo o humanizmu*, 211. str.

⁹ »Hirt des Seins«, *ibid.*

¹⁰ »Verwandlung.« Prim. Heideggrovo pismo Williamu. J. Richardsonu. V: Richardson, Heidegger, *Through Phenomenology to Thought | Od fenomenologije k misli*, The Hague 1963, XXI. str.: »Vedno znova moramo poudarjati: v vprašanju biti, ki ga tu zastavljamo, ne gre le za spremembo [Abänderung] dosedanjega pojma resnice, pa tudi ne za dopolnitev običajne predstave, gre za premeno [Verwandlung] človekობiti same.« Menjavi epoh, na kateri bi tu lahko pomislili, je pojav krščanstva (pojav novega boga na svetu) v rimskem imperiju ali pričetek novega veka z določitvijo človeka kot *fundamentum absolutum inconclusum*. Prim. Martin Heidegger, *Der europäische Nihilismus | Evropski nihilizem*, izd. Pctra Jaeger, 48. zv. HGA, Frankfurt am Main 1986, 159. str., isl. Tu Heidegger svoja izvajanja opre na Nietzschejev 39. §. iz spisa *Jenseits von Gut und Böse | Onstran dobrega in zlega*: »Vzemimo, da je kot realno 'dan' le naš svet poželenj in strasti, da ne moremo k nobeni drugi 'realnosti' navzdol ali navzgor kot samo k realnosti naših nagonov – zakaj mišljenje je le medsebojno obnašanje nagonov –: kaj ne bi smeli napraviti poskusa in postaviti vprašanja, ali ta danost ne *zadostuje*, da iz sebi cnakega razumemo tudi tako imenovani mehanistični (ali 'materialni') svet?...« V: *Onstran dobrega in zlega*, SM, Ljubljana, 1988, 43. str. Prevedel Janko Moder. Prim. tudi nadaljnja Heideggrova izvajanja v navedenem paragrafu 48. zv. HGA (predavanja iz 2. trimesra 1940. leta) kot tudi Heideggrovo 'predelavo' teh predavanj iz njegove knjige *Nietzsche II* (v HGA zv. 6.2), ki je dostopna tudi v slovenskem prevodu: Martin Heidegger, *Evropski nihilizem*, CZ, 1971, 121. str., isl. Prevedel Ivo Urbančič.

premeno – neki »drug začetek«¹¹ – lastnino in bogastvo, ki ga mora »gospodar bivajočega« zapustiti, označuje ime, prisotno v zadnjem odstavku *Pisma o »humanizmu«*: Hegel.

* * *

Heglova filozofija je, po Heideggru, pričetek »dovršitve metafizike«,¹² je dovršitev dolge zgodovine filozofije. Za samega Hegla se je to, seveda pa Hegel z metafiziko ne razume istega kot Heidegger, vsekakor tako kazalo. Hegel je ta, ki govori, da v zgodovini ni mnogo filozofij, temveč le *ena* filozofija, in da je ta najopaznejša, ta, ki je pregledala in izvršila dialektično, odpravljajoče in prilasčajoče si delo duha. Zato je nujno najbogatejša. Gre za »dediščino, in še natančneje, za *rezultat* dela, in sicer dela vseh predhodnih generacij človeškega rodu«,¹³ ki se zbira, oz. se zbirajo v Heglovi

¹¹ Prim. Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis)* [Prispevki k filozofiji (O dogodju)]. HGA, 65. zv. Izd. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Frankfurt am Main 1989, 91. §, 185. str. isl.: »V prvem začetju je resnica (kot neskritost) karakter bivajočega kot takega in v skladu s premeno resnice v pravilnost izjave postane 'resnica' določilo bivajočega, ki se je preobrazilo v predmetno. (Resnica kot pravilnost sodbe, 'objektiviteta', 'dejanskost' – 'bit' bivajočega.) – / V drugem začetju je resnica spoznana in utemejena kot resnica *ἔστιν* [Seyn] kot bit sama kot bit resnice, kar pomeni: kot v *sebi obračujoče se dogodje* [in sich kehriges Ereignis], h kateremu spada tudi notranje razbrazdanje in s tem tudi brez-temeljnost. / Vskok v drugo začetje je povratek v prvega in obratno. Povratek v prvo začetje (ta 'ponovni-prinos, Wiederholung') ni nikakršno prestavljenje v kaj preteklega, kakor da bi ga v običajnem pomenu lahko narediti za 'dejanskega'. Povratek v prvo začetje je bržkone oddaljenje od njega, zavzetje oddaljenega mesta, ki je nujno, da izkusimo, kaj se je začelo v tem in kot to začetje. / Kajti brez te oddaljene 'pozicije' – zgolj pozicija v drugem začetju zadostuje – ostajamo vedno preblizu [prvem] začetju, in to tako zagonetno, kolikor nas to, kar mu je sledilo, prekriva in krije. Zato se nam pogled upogne, uroči nam ga okrožje tradicionalnega vprašanja 'Kaj je bivajoče?', se pravi vsakovrstna metafizika.« Prim. tudi Heideggrova nadaljnja izvajanja v tem paragrafu (91.) in poglavju (III.)

¹² »Vollendung der Metaphysik«. Martin Heidegger, *Überwindung der Metaphysik* [Prevladanje metafizike], 72. str.: »Dovršitev metafizike se prične s Heglovo metafiziko absolutnega védenja kot volje duha.« Odločilnega pomena je, da si zapomnimo, da je »dovršitev metafizike« očitno proces, ki poteka v času in ni nikakršno točkovno mesto, ampak področje, prostorje. »Prične se« s Heglom.

¹³ »... eine Erbschaft und näher das Resultat der Arbeit, und zwar der Arbeit aller vorhergegangenen Generationen des Menschengeschlechts...« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* [Predavanja o zgodovini filozofije], 1. del, Uvod v

filozofiji. Hegel je tisti – kar je bistveno – ki prevzame Aristotelova pojma *hou héneka* in *télos* ter ju naveže na zgodovinsko samoudejanjanje pojma. Hegel je tisti, ki bit vedno znova misli kot najbornejše, najubožnejše, da, »od vsega najbornejše«¹⁴ določilo dejanskosti in védenja. In spet je Hegel tisti, ki vidi, da se zgodovina prične z »na sebi, *An sich*« svojega rezultata in pride k sebi v popolno udejanjenem, izpolnjenem (in s tem tudi izpraznjenem) »na sebi in za sebe, *An und für sich*« absolutnega duha. Za Hegla se je s tem zgodovina sklenila. Tako doseženo sklenjenje zgodovine je popolno bogastvo dediščine. Čas je, da se Heglu približamo in bolj notrišnje razumemo, kako Hegel misli razliko bogatosti in uboštva. Iz Heglove filozofije lahko izkusimo zgodovinsko, običajno dojetje uboštva kot nebiti-bogat. Šele potem lahko preidemo k temu, da premislimo drugo dojetje uboštva – obubožanje v dovršitvi zgodovine.

Zadeva razlike uboštva in bogastva in njeno filozofsko dostojanstvo je Heglu, protestantu in gojencu tübingenskega teološkega zavoda, t. i. 'Stifta', znana od rane mladosti.¹⁵ Že v enem izmed njegovih prvih spisov, v *Duhu*

zgodovino orientalske filozofije, izd. Walter Jaeschke, Hamburg 1993, (Philosophische Bibliothek, 439. zv.), 6. str.

¹⁴ »allerdürftigste«, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* [Predavanja o filozofiji religije, 1. del. Uvod. Pojem religije, izd. Walter Jaeschke, Hamburg 1993 (Philosophische Bibliothek, 459. zvezek), 326. str.

¹⁵ Heglova občutljivost za vprašanje lastnine in dela sploh najverjetneje temelji v njegovem protestanskem poreklu. Podatke o pomembnosti njegovega protestantskega horizonta dobimo predvsem iz Heglove korespondence s pedagogom, teologom in višjim cerkvenim svetnikom Immanuelom Niehammerjem. Leta 1816 Hegel piše: »Naš paladij zato ni celota koncilskih postavk, pa tudi ne kler, ki stremi za tem, da se te ohranijo, ampak edinole célostno izobraženje [Gesamtbildung] skupnosti. Naš bližnji paladij so zato univerze in javne učne ustanove. Na te protestanti gledajo kot na svoj Rim in na škofovske stolice.« *Heglova pisma in pisma Heglu* [Briefe von und an Hegel, II. zvezek, 1813–1822, izd. Johannes Hoffmeister, Hamburg 3/1969 (Philosophische Bibliothek, 236. zvezek), pismo št. 309. Prim. tudi Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*] *Protestantska etika duh kapitalizma*, Tübingen 1920, 71. str.: »Seveda meniški način življenja ni le pred Bogom popolnoma neupravičen in brez vrednosti, [Lutru] velja tudi kot produkt egoistične, svetnim dolžnostnim odtegnjene sebičnosti [Lieblosigkeit]. Nasprotno pa se zdi svetno poklicno delo zunanji izraz ljubezni do bližnjega in to utemeljeno postane, resda na svetu skrajno tuj način (...) še zlasti, če ga utemeljimo z napotkom na to, da delitev dela sili vsakega posameznika, da dela za druge. Vendar pa ta, kot vidimo, bistveno sholastična utemeljitev, prav hitro izgine. Ostane to, kar nenehno poudarjamo, napotek, da je izpolnjevanje znotrajsvetnih dolžnosti v vseh okoliščinah edina

krščanstva in njegovi usodi,¹⁶ lahko zasledimo sledove tega, kar smo omenili. Tako Hegel o Jezusovih besedah, da je bogatino težko priti v nebeško kraljestvo in da Jezus torej zahteva »uboštvo«, zapiše: »[...] gre za litanijo, ki jo beležimo le v pridigah in rimah, kajti taka zahteva za nas sploh ni resnična. Usoda lastnine je za nas postala preveč mogočna, da bi še lahko prenašali take refleksije o njej in da bi sploh lahko še mislili na našo ločitev od lastnine.«¹⁷ Ta »za nas« je najverjetneje danes že planetarni evropski človek – »nam« je lastnina vse preveč mogočna »usoda«. Nismo sposobni, da bi jo sploh lahko postavili pod vprašaj in da bi sploh imeli za uresničljivo krščansko mišljeno, skorajda protisvetno uboštvo. Če pa je lastnina »usoda«, »Schicksal«, potem nas vprašanje lastnine in bogastva vodi v sredo zgodovine.

Koliko lastnina spada k bistvu biti-v-svetu, ki se svobodno določa, pojasnjuje *Oris filozofije prava*.¹⁸ Prične se z določitvijo »izhodišča«, s katerega se filozofija prava lahko sistematično razvije. To »izhodišče« je »volja, ki je svobodna, tako da je svoboda njena substanca in določilo, da je pravni sistem kraljestvo [Reich] udejanjene svobode, iz sebe [ga] je kot svojo drugo naravo prinesel svet duha.«¹⁹ »Prvi obstoj« svobode je »lastnina«. ²⁰ Hegel

pot, da Bogu ugajamo, da je edinole to Božja volja. Zato vsak dovoljeni poklic pred Bogom velja popolnoma enako.«

¹⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Der Geist des Christentums und sein Schicksal*. V: G. W. F. Hegel, *Frühe Schriften [Zgodnja dela]*. Na osnovi *Del / Werke* iz let 1832–1845 novo urejena izdaja. Redakcija: Eva Moldenhauer in Karl Markus Michel. 1. zvezek, Frankfurt am Main 1971, str. 274–418.

¹⁷ »[...] es ist eine Litanei, die nur in Predigten oder in Reimen verziehen wird, denn eine solche Forderung hat keine Wahrheit für uns. Das Schicksal des Eigentums ist uns zu mächtig geworden, als das Reflektionen darüber erträglich, seine Trennung von uns denkbar wäre.« Ibid., 333. str. Podobno reklo najdemo v t. i. *Fragmentu sistema iz leta 1800*, ki ga kdaj pripisuje Heglu, kdaj pa Schellingu: »[...] lastnina, nujnost lastnine je [človekova] usoda [...], Eigentum, dessen Notwendigkeit sein [des Menschen] Schicksal ist [...]« Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Systemfragment von 1800 / Fragment [spisa o] sistemu iz leta 1800*. G. W. F. Hegel, *Frühe Schriften / Zgodnji spisi*, 419. str.

¹⁸ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*. Izd.: Eudard Gans, Berlin 3/1854.

¹⁹ »... der Wille, welcher frei ist, so daß die Freiheit seine Substanz und Bestimmung ausmacht, und das Rechtssystem das Reich der verwirklichten Freiheit, die Welt des Geistes aus ihm selbst hervorgebracht, als seine zweite Natur, ist ...« Ibid., 32. str., isl.

zapiše: »Da jaz obvladam nekaj zunaj mene samega, je *posest* [Besitz], ta tvori tudi posamezno plat, da si nekaj naredim za svoje iz naravne potrebe, gona in samovolje, kar pa je poseben interes posesti. To plat, da sem si jaz kot svobodna volja popredmeten v posesti in da sem šele s tem dejanska volja, tvori resničnost in pravnost ter s tem določilo *lastine*.«²¹ Kar posedujem, ni nujno tudi že moja lastnina. Tako so lahko, na primer, v mojem stanovanju umetnine ali knjige, s katerimi samovoljno razpolagam. Obvladujem jih, z njimi lahko počnem, kar hočem. Kakor dolgo je njihova določenost le v preprosti, nemoteni prisotnosti, so zgolj to, kar je moje, zgolj gola posest. Lahko pa jih tudi »napravim za svojo zadevo«. Zmorem si pri-svojiti te predmete, s tem ko dajem sebe vanje in se tako udejanjam. Umetnine so šele takrat dejansko moja last [mein Eigen], ko se poglobim vanje, na primer, če poizvedujem, kdo je umetnik, spoznavam njihove posebnosti, itd. Prav tako knjige šele takrat postanejo moja lastnina, ko v njih odkrijem samega sebe, jih berem v poudarjenem smislu. Lastnina je tako pri-lastnjena posest.* Šele ko si posest pri-látnim, zapustim naravni prostor samovoljnega načina razpolaganja in vstopim v prostor pravnih razmerij. To pa vsekakor še ne pomeni, da v pravno urejenih razmerjih potrebe in goni zamrejo.

Lastnina je nujna, saj se človek, ki – določen po sebi – hoče, mora udejanjati v predmetih sveta. Biti svoboden pomeni, da v rečeh prepoznaš sebe, da jih lahko oblikuješ tako, kot si. Brez lastnine si ne moremo zamisliti pravnobenegega sestva.** Zato že od samega začetka poznamo »absolutno človeko *pravico prisvajanja* vseh stvari.«²² Materialnost, ki sami sebi ne pri-

²⁰ »Das 'erste Daseyn' der Freiheit ist das 'Eigenthum'.« Ibid., 81. str.

²¹ »Das Ich etwas in meiner selbst äußeren Gewalt habe, macht den *Besitz* aus, so wie die besondere Seite, daß Ich etwas aus natürlichem Bedürfnisse, Triebe und der Willkür zu den Meinigen mache, das besondere Interesse des Besitzes ist. Die Seite aber, daß Ich als freier Wille mir in Besitze gegenständlich und hiermit erst wirklicher Wille bin, macht das Wahrhafte und Rechtliche darin, die Bestimmung des *Eigenthums* aus.« Ibid., 80. str.

* »Eigetum ist somit angeeigneter Besitz.«

** »Eigentum ist notwendig, indem der Mensch, der selbstbestimmt will, sich in den Gegenständen der Welt wirklichen muß. Freisein heißt, in den Dingen sich selbst zu erkennen, sie gestalten zu können, wie Ich bin. Ohne Eigentum ist kein Selbst denkbar.«

²² »... absolutes *Zueignungsrecht* des Menschen auf alle Sachen...«, Ibid., 79. str.

pada, je tu zato, da postane lastnina. Človek, ki mora zadovoljevati svoje potrebe, je brezpogojni gospodar naravnih in umetnih predmetov. Tako kot duh, ki, ko se vzpenja iz narave, na svoji poti v zgodovino in skozi njo, s tem ko si pri-lašča vsa bistvena uobličena dejanskosti, šele sprošča svet in ga na ta način prežame, je tudi posameznik, ki v npravstveni skupnosti najde »svojo drugo naravo«,²³ on sam le tako, da si prilasča reči, ki jih uživa in ob katerih izvršuje delo svojega življenja. Tudi v tem načinu, kako posameznik sprva eksistira v »meščanski družbi«²⁴ in kasneje v državi, v samolastni npravstveni življenjski formi, v družini, je [ta posameznik] nujno napoten na lastnino: »Družina ima kot oseba svojo zunanjo realiteto v *lastnini*, s tem ko ima obstoj svoje substancialne osebnosti zgolj v *premoženju*.«²⁵ Dejansko je za »nas«, [to je] kot »druga narava«, nujno, da uspešno [gelingendes] bit-v-svetu utemeljimo na lastnini. To je tudi nujni pogoj moči, ki si jo posameznik v družbi lahko izbojuje ali pa jo izgubi.

Če je subjekt temeljno določen z lastnino, s tem, da lastnino hoče, volja pa je s tem, da hoče samo sebe, to, kar je »dejansko-neskončno«,²⁶ potem je očitno, da »meščanska družba« oblikuje sistem, v katerem prirast udeležencev hkrati sprosti naraščanje industrije. Rast družbe prinaša »kopičenje dobrin«. ²⁷ Tem dobrinam je nasproti, tj. na drugi strani, množina uboštva. Uboštvo, revščina je otrok »meščanske družbe«. Ta namreč posega v »substancialno celoto« družine in »iztrga [...] individuum iz te vezi, odtuja je njene člene in jih pripoznava kot samostojne osebe, ... obstoj celotne družine podredi odvisnosti od nje, naključju.«²⁸ Kolikor je individuum zdaj izpostavljen naključju družbenih sovisij, ljudje lahko in tudi morajo ubožati, zaradi zgrešenih eksistencialnih odločitev ali naravnih omejitev. Kdor je reven, je »bolj ali manj razlaščen vseh prednosti družbe, sploh pa

²³ Ibid., 212. str.

²⁴ »... in der bürgerlichen Gesellschaft«, ibid., 240. str., isl.

²⁵ »Die Familie hat als Person ihre äußerliche Realität in einem *Eigentum*, in dem sie das Daseyn ihrer substantiellen Persönlichkeit nur als in einem *Vermögen* hat.« Ibid., 227. str.

²⁶ »Wirklich-Unendliche«, ibid., 56. str.

²⁷ »Anhäufung der Reichthümer«, ibid., 295. str.

²⁸ »substancielle Ganze [...] reißt [...] das Individuum aus diesem Bande heraus, entfremdet dessen Glieder einander und anerkennt sie als selbständige Personen, ... unterwirft das Bestehen der ganzen Familie selbst, der Abhängigkeit von ihr, der Zufälligkeit ...« Ibid., 292. str.

sposobnosti pridobivanja spretnosti in izobrazbe, pa tudi pravnega, zdravstvenega varstva, pogosto celo tolažbe religije.«²⁹ Biti bogat pomeni, da se udeležuješ običajnih plati družbenega življenja. Kdor je reven, ubog, jih je izgubil. Nič nima, nič ne velja. Ubožnost pomeni, da nisi bogat. Četudi ubožni od bogatih, »zoper princip meščanske družbe«,³⁰ ki je »delo«, dobivajo podporo, prinaša razvoj modernih, velikih industrijskih družb s seboj to, da družba razvoj predmetov, ki si jih zmorc in mora prilastiti, ne nahaja več znotraj lastnih meja. Hegel zapiše: »Tu pride na dan, da ob *presežku bogastva* meščanska družba *ni dovolj bogata*, tj., da ne poseduje dovolj lastninskega premoženja, da bi nadzorovala presežek revščine in porajanje sodrge.«³¹ Posledica tega razvoja je poseganje preko meja lastne družbe. Tako se zdi nujen fenomen »*koloniziranja*«,³² prilasčanja tega, kar izvorno pripada drugim narodom. Ta način prilasčanja se sklene šele tedaj, ko je prilasčeno vse, kar si je vredno prilastiti.

Lastnina, lahko rečemo tudi bogastvo, je »usoda«, »*Schicksal*« zahodnega človeka, *animal rationale*. Lastnine in bogastva pa ne moremo misliti brez dejavnosti, ki ju udejanja. To je »delo«. ³³ Delo je bistvena poteza duha.

²⁹ »... aller Vortheile der Gesellschaft, Erwerbsfähigkeit von Geschicklichkeiten und Bildung überhaupt, auch der Rechtspflege, Gesundheitsorge, selbst oft des Trostes der Religion u. s. f. mehr oder weniger verlustig.« Ibid., 294. str.

³⁰ »gegen das Prinzip der bürgerlichen Gesellschaft«, ibid., 297. str.

³¹ »Es kommt hierin zum Vorschein, daß bei dem *Uebermaße des Reichthums* die bürgerliche Gesellschaft *nicht reich genug* ist, d. h. an dem ihr eigenthümlichen Vermögen nicht genug besitzt, dem *Uebermaße der Armuth* und der Erzeugung des Pöbels zu steuern«. Ibid., 297. str.

³² »*Kolonisation*«, ibid., 299. str.

³³ Prim. Karl Marx, *Naturalökonomie und Philosophie* | *Nacionalna ekonomija in filozofija*. V: *Frühschriften* | *Zgodnji spisi*. Izd. Siegfried Landshut, Stuttgart 1971, 269. str.: »Hegel je na stališču moderne nacionalne ekonomije. *Delo* dojema kot *bistvo*, kot sebe potrjujoče bistvo človeka [...] Prim. Tudi Theodor W. Adorno, *Aspekte* | *Aspekti*. V: *Drei Studien zu Hegel* | *Tri študije o Heglu*, Frankfurt am Main 1963, 38. str.: »Kolikor svet oblikuje sistem, postane svet sistem ravno prek sklenjene univerzalnosti družbenega dela; le-to je dejansko radikalno posredovanje, kot [j]c že med človekom in naravo, tako da potemtakem v na sebi bivajočem duhu, ki ne trpi ničesar zunaj sebe in prezira spomin na to, kaj je bilo zunaj. Ničesar ni v svetu, kar se človeku in za človeka ne bi pojavilo edinole prek dela. Tudi čista narava, kolikor delo nad njo nima nobene moči, se določa ravno prek dela, četudi gre za negativno razmerje do dela.«

»Delo negativnega«,³⁴ »delo pojma«³⁵ poganja, žene *Fenomenologijo duha* naprej. Delo je gibanje sebe izgrajujočega indivuuma, da »mora prevzeti neznansko delo svetovne zgodovine«.³⁶ Če pa duh v vseh uobličjenjih dejanskosti najde edinole delo in tega prevzame, sprejme, potem je tako bivajoče, ki to delo izvaja, kot tudi tisto, kar obdeluje, mišljeno iz »namenja«. Namen je »to neposredno, *mirujoče*, negibno, ki je *samo gibajoče*.«³⁷ K temu se še vrnemo. Kakor si »meščanska družba« v neskončnem gonu volje izdeluje vse večje in subtilnejše dragotine, tako stopa duh skozi zgodovino. Na koncu *Fenomenologije duha*, [gre za] sklep, rezultat, ki je začetek, pravi Hegel: »To postajanje [zgodovine] prikazuje lenobno gibanje in sosedje duhov, galerijo podob, v katerih se vsaka, opremljena s popolnim bogastvom duha, giblje prav zato tako lenobno, ker mora sebstvo prežeti in prebaviti celotno bogastvo svoje substance.«³⁸ Na koncu *Fenomenologije duha* se je duh dovršil. Svoje možno bogastvo je »lenobno«, tj. počasi, izdelal do kraja, kar pomeni udejanjil. To, kar je od začetka bil »na sebi«, je realiziral »na in za

90

³⁴ »Arbeit des Negativen«, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, izd. Wolfgang Bonsiepen und Reinhard Heeche, *Gesammelte Werke*, 9. zv., Hamburg 1980, 18. str. Prim. *Fenomenologijo duha* (FD), Ljubljana 1998, 19. str., 20. §. Prevedel Božidar Debenjak.

³⁵ »Arbeit des Begriffs«, *ibid.*, 48. str., FD, 49. str., 71. §.

³⁶ »... ungeheure Arbeit der Weltgeschichte zu übernehmen«, *ibid.*, 25. str., FD, 28 str., 30. §.

³⁷ »... ist das Unmittelbare, *Ruhende*, das Unbewegte, welches *selbst bewegend* ist.« *Ibid.*, 20. str., FD, 31. str., 37. §.

³⁸ »Diß Werden [der Geschichte] stellt eine träge Bewegung und Aufeinanderfolge von Geistern dar, eine Gallerie von Bildern, deren jede, mit dem vollständigen Reichthum des Geistes ausgestattet, eben darum sich träge bewegt, weil das Selbst diesen ganzen Reichthum seiner Substanz zu durchdringen und zu verdauen hat.« *Ibid.* 433. str.; FD, 411. str., 859. §. Tega izpolnjenja duha v zgodovini pa Hegel noče razumeti kot kvantitativni prirast. V svojih *Predavanjih iz filozofije svetovne zgodovine* zapiše: »Kvantitativnost pa, če hočemo govoriti o napredovanju, je ravno to brezmiselno [das Gedankenlose]. Za cilj, ki naj bi ga dosegli, moramo vedeti. Duh je v svoji dejavnosti nasploh tako, da moramo predstaviti in spoznati njegove proizvodne, preobrazbe kot kvalitativne spremembe.« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte*. 1. zvezek, *Vernunft in der Geschichte*. Izd. Johannes Hoffmeister, Hamburg 6/1994 (Philosophische Bibliothek, zv. 171 a), 150. str. Prim. tudi *Filozofija svetovne zgodovine*, predavanja, 1. del, *Um v zgodovini*, Ljubljana, 1999, 233. §, 119. str. Prevedel Božidar Debenjak. / Vendar pa bogastva duha, ki postaja absoluten, ne moremo predstaviti zgolj kot kvaliteto. Četudi je cilj popolno, zgodovinsko udejanjenje absolutnosti duha v svobodi kvalitativno določilo zgodovine, ne zadeva prikazovanja bogastva v odpravljajočem spominu duha. Cilj, »končni smoter«, bogastvo prinaša s seboj.

sebe«. Pot duha se torej nikakor ne izvršuje premočrtno. Bržkone se giblje v »krogu«. ³⁹ Ta se je sklenil, ko ni zunaj njega ničesar več, kar bi še bilo mogoče udejanjiti. Zgodovina je izpolnjena z »delom« ⁴⁰ duha, je »absolutna pričujočnost«. ⁴¹ Kar se zdaj še lahko zgodi, je golo ponavljanje védenja, ki

* »Er hat das, was er von Anbeginn 'an sich' war, 'an und für sich' realisiert.«

³⁹ Prim. *ibid.*, 181. str. »Pojem duha je povratek v samega sebe, da sebe napravi za predmet; torej napredovanje ni nekaj v neskončnost nedoločene, temveč ga imamo tu kot namen, namreč povratek v sebe samega. Zato obstaja tu tudi krogotok. Duh samega sebe išče.« Ta »krogotok« dela duha, ki pričanja s svojim rezultatom in se sklene z začetkom, seveda ni kak 'preprosti' krog. Tu gre za v sebi rastoče, vzpenjajoče se kroženje.

⁴⁰ Koliko je zavest o bogastvu in delu presejala konkretno Heglovo zgodovinsko situacijo, kaže pripomba Carla Ludwiga Micheleta, *Geschichte der letzten System der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel* | Zgodovina zadnjega sistema filozofije od Kanta do Hegla. 1. zv., Hildesheim 1967 (Reprogramatischer Nachdruck der Ausgabe Berlin 1847), VI. str.: »Misli filozofov, ki jih ta zgodovina vsebuje, so neznanski zaklad in bogastvo nemškega naroda [...]« *Ibid.*, VII. str. »Če sem koga omenil, sem ga želel označiti kot dejavni člen izdelave tega zaklada tradicije [...]« V Schellingovi filozofiji, na primer, take misli o delu in bogastvu ne srečamo.

⁴¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* | Predavanja iz filozofije svetovne zgodovine, 182. str.: »Ko dojemamo svetovno zgodovino, imamo sprva opraviti z zgodovino kot preteklostjo. Vendar, prav tako imamo opraviti s pričujočnostjo. Kar je resnično, je večno na in za sebe, ne včeraj in ne jutri, ampak ves čas pričujoče, 'zdaj', 'itiz', v smislu absolutne pričujočnosti.« Prim. *Um v zgodovini*, 274. §, 142. str.

Prim. Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen 16/1986, 428. str. isl., *Bit in čas*, 81. §., 576. str., isl., SM 1997: »In Hegel je že izrecno poskušal, da bi izpostavil sovisnost med vulgarno razumljenim časom in duhom, medtem ko je pri Kantu čas sicer 'subjektiven', a stoji 'poleg', nepovezan z 'jaz mislim'. Heglovo izrecno utemeljevanje sovisnosti med časom in duhom nam nudi priložnost, da indirektno razjasnimo predloženo interpretacijo časovnosti in prikazovanje izvora svetnega časa iz njc.« Prim. tudi nadaljnje paragrafe, zlasti 82. §. Prim. tudi Martin Heidegger, *Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart* | Nemški idealizem (Fichte, Schelling, Hegel) in filozofski problemi sedanosti. Izd. Claudius Strube, HGA, 28. zv, Frankfurt am Main 1997, 20. §., 211. str., isl.: »Večnosti [pri Heglu] ne smemo dojemati 'abstraktno' v Heglovem pomenu besede, tj. 'enostransko'; s tem se odločilnega problema sploh nismo dotaknili: kako lahko večnost sploh dojamemo: Ali po Heglu pravi pojem večnosti ne izvira iz časa in s tem izdaja njegovo končnost? 'Izvor' večnosti iz časa: ne v smislu izvrševanja abstrakcije, – da bi pri *zadobitvi* pojma morali *tako* ravnati – ampak gre za sam pojem. / 'Absolutna pričujočnost' pomeni: 1. 'pričujočnost, *Gegenwart*'. Pričujočnost je časovno določilo. Ali je v *manjši meri* moment časa kot prihodnost? – Večnost ni enaka 'pričujočnosti', ampak je 'absolutna pričujočnost'. In pred vsem: pričujočnost kot 'zdaj', ali kot upričujočevanje ali prisotnost nečesa? Gre za tri temeljno različne fenomene. 2. 'Absolutna': ali se ta karakter izgubi, če rečem 'absolutna'? Kaj 'absolutno' tu pomeni? Po običajnem tolmačenju 'večnosti' kot *nunc stans (nunc fluens,*

se je že konkretiziralo, tako rekoč igra v »dovršenem bogastvu duha«. Zato prav nič ne pomeni, ko Heglovi kritiki ugovarjajo, da je zgodovina po Heglovi smrti vseeno napredovala. Kdo lahko pokaže eno samo idejo dvajsetega stoletja, ki ni že prisotna v Heglovem mišljenju? Kaj se, na primer, godi v popolni razpoložljivosti informacijskih medijev, vzemimo za primer računalnik, kot izvršitev »absolutne pričujočnosti«?

Kar pa se je dogodilo na odločilnejšem kraju, je potrditev duha, ki dejanskost določa kot delo in bogastvo. S tem ko to potrditev od zdaj naprej omenjamo kot veljavno, se bližamo Heideggrovemu mišljenju.

* * *

Heglovo mišljenje ni le, ob posredovanju Marxa in Engelsa, dobavilo pojmov, s katerimi lahko razumemo uveljavljanje in ustroj modernih držav. Pravzaprav nam je podalo zgodovinsko dojetanje človeka sploh. *Animal rationale* je bogato, prek dela določeno živo bitje ali, kakor pravi Heidegger v svojem spisu *Prevladanje metafizike*, »*arbeitendes Tier*«, »delujoča žival«⁴² ali, kot pravi Hannah Arendt, »*animal laborans*«. ⁴³ To zgodovinsko razumetje zahodnega človeka se je nazadnje v našem stoletju odločno potrdilo. Nujno pa moramo opozoriti na tisto knjigo, ki je šele zbudila Heideggrovo pozornost – pa ne le njegovo – za bistvenost fenomena tehnike. Seveda je bil to *Delavec*⁴⁴ Ernsta Jüngerja.

Jüngerjevo opisovanje pričujočnosti, ki jo sam izkuša natančno sto let po

časovni tok, *hroé*), pomeni stoječa, ostajajoča, zmeraj trajajoča, tj. 'zdaj', ki je v vsakem 'zdaj' sam in zgolj on. Bi lahko rekli: Ta pojem večnosti je še v bližini *sempiternitas*, 'zmerajšnjosti', trajanja?« Prim. tudi nadaljnja izvajanja na str. 212–232.

⁴² Martin Heidegger, *Überwindung der Metaphysik | Prevladanje metafizike*, 68. str.

⁴³ Hannah Arendt, *Vita activa oder Vom tätigen Leben*, München 1967, 208. str. Prim. *Vita activa*, Ljubljana, 1996, prev. Vlasta Jalušič.

⁴⁴ Ernst Jünger, *Der Arbeiter, Herrschaft und Gestalt*, Hamburg 2/1932. Prim. tudi Günter Figal, *Der metaphysische Charakter der Moderne. Ernst Jüngers Schrift Über die Linie* (1950) und *Martin Heideggers Kritik Über die 'Linie'* (1955). V: *Ernst Jünger im 20. Jahrhundert | Ernst Jünger v dvajsetem stoletju*. Izd. Hans-Harald Müller und Haro Segeberg, München 1995, str. 181–195.

Heglovi smrti, se začenja z ugovarjanjem nazoru, da bi lahko zgodovino dvajsetega stoletja še enkrat zbrali v *enem* pojmu. Gre za očitek, ki zdaj že zadeva filozofijo v celoti. Po mnenju mnogih popolnoma zadostuje za to, da je filozofija mrtva in da lahko razglašajo: »Mera stiske in nevarnosti, uničevanje starih vezi, abstraktnost, specializiranje in tempo vsake dejavnosti vse močnejše, vse bolj razvezujejo posamezne pozicije in v človeku krepijo občutek, da je izgubljen v nerazrešljivi gošči mnenj in interesov.«⁴⁵ Očitna je možnost izkušnje popolne partikularizacije sveta. Dana je s tem, da ni nikakršne preproste, pre-proste [ein-fachen] misli več, ki bi še držala skupaj mnogovrstnost različnih področij življenja. Eno je zapustilo razlikovanost. Tako tudi razlikovanosti ne moremo več misliti kot take.* Za Jüngerja je to sesedanje celote le navidezen proces. Določa ga »skupni imenovalec«.⁴⁶ »Poteza totalnosti«, ki »živi tudi v znanstvenih sistemih«,⁴⁷ je delo, ki pomeni »totalno mobilizacijo«⁴⁸ bivajočega. Dopušča, da se v celoti vse vzgiba in porablja. Svet vpne v »totalni delavni karakter«.⁴⁹ Vsakogar prisili, po-

⁴⁵ »Das Maß an Not und Gefahr, die Zerstörungen der alten Bindungen, die Abstraktheit, die Spezialisierung und das Tempo jeder Tätigkeit schnüren die Einzelstellungen immer stärker voneinander ab und nähren im Menschen das Gefühl, in einem unentwirrbaren Dickicht von Meinungen und Interessen verloren zu sein.« Ibid., str. 58 isl.

* »Das Eine hat das Unterschiedene verlassen, so daß ja auch das Unterschiedene nicht mehr als ein solches zu denken ist.«

⁴⁶ »gemeinsamer Nenner«, ibid., 59. str.

⁴⁷ »... totaler Zug, [der] auch in den Systemen des Wissenschaften lebendig ist«, ibid., 87. str.

⁴⁸ Prim.: Ernst Jünger, *Die Totale Mobilmachung* [Totalna mobilizacija. V: Ernst Jünger, *Blätter und Steine* | *Listi in kamni*, Hamburg 1934/1942, 134. str. isl.: »Totalne mobilizacije najverjetneje ne izvršujemo mi, v večji meri se izvršuje sama. V vojni in miru je izraz skrivnostne in prisiljujoče zahteve, ki nas dela pokorne življenju v dobi množic in strojev.« Prim. Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches* | *Človeško, preveč človeško*, 2. zvezek, *Nietzsches Werke*, prvi del, 3. zvezek, Stuttgart 1923, 317. str.: »Stroj kot učitelj – stroj skozi sebe samega uči medsebojno prežemanje človeški množic, akcij, pri katerih mora vsak storiti zgolj eno. [Stroj] daje vzorec partijske organiziranosti in bojevanja. Ne uči pa individualnega samopoveljčevanja: iz mnogih napravi *en* stroj, iz vsakega posameznika orodje za *en* cilj. Njegov najsplošnejši učinek je, da nas nauči uporabnosti centralizacije.«

⁴⁹ »Totaler Arbeitscharakter.« V: Ernst Jünger, *Der Arbeiter*, 167. str.: »Nove iznajdbe tolčejo brez izbire kakor bombe po različnih področjih. Z isto mero se povečuje število motenj, zastavljenih vprašanj, ki jih je teba rešiti. O tehničnem prostoru pa lahko govorimo šele takrat, kot se te točke spletejo v gosto mrežo zank. Šele tedaj se razkrije, da sploh ni več posameznih dosežkov, ki ne bi bili povezani z vsemi drugimi. Na kratko, skozi vsoto specialnih delovnih karakterjev se prebije totalitetni karakter dela.«

94 polnoma zoper »občutek« razpadanja celote in zatorej neopazno, v enotnostno formo. To enofornost dejanskosti opisuje Jünger s pogledom na podobo ulice, ki postaja vse bolj izenačena. »Fiziognomija« obrazov in teles, kakor tudi »oblačil«⁵⁰ postaja uniformna. Razredno ali stanovsko diferencirana družba veleva način oblačenja. Ko individuum izginja, obenem izginja tudi »množica kot vsota, kot števena množica individuumov«.⁵¹ Človek izginja v difuzni »tovarniški krajini«,⁵² naravnani na stalno spremembo. V njej je poleg provizorijev popolnoma nezavezano nastanjeno historično. Delo pa je povsod. Jünger piše: »Vedeti moramo, da v dobi delavca, če ta upravičeno nosi njegovo ime, [...] ne more biti ničesar, kar ni dojetjo kot delo. Delo je tempo pesti, misli, srca, življenja podnevi in ponoči, znanosti, ljubezni, umetnosti, vere, kulta, vojne; delo je nihanje atoma in sil, giblje zvezde in sončne sisteme.«⁵³ Bogastvo delujočega duha se zdi obledelo, zoženo, pisanost se je umaknila brezbarvnosti. Sistematična členitev subjektivnega, objektivnega, absolutnega duha, ki Heglu predstavlja osnovo bogastva zgodovine, se sicer ni izgubila, se je pa poenostavila. Tako je, kakor da bi se Heglov zaris duha zbral zgolj v objektivnem. To skrepenelost v objektivnem izkuša Jünger. »Delovni karakter« zagospoduje v posamičnih izkušnjah drugčga, narave, umetnosti, vere. Medtem ko Hegel daje misliti, da je duh nujno napoten na to, da se v zadevi, ki jo izkušamo, »pomudi in se v njej pozabi«,⁵⁴ se v svetu delavca v [njegovih] izkušnjah »delovni kara-

⁵⁰ Ibid., 117. str.

⁵¹ »... die Masse als Summe, als eine zählbare Menge von Individuen«, ibid., 97. str.

⁵² »Werkstättenlandschaft«, ibid., 165. str.

⁵³ »Man muß wissen, daß in einem Zeitalter des Arbeiters, wenn es seinen Namen zu Recht trägt [...] es nichts geben kann, was nicht als Arbeit begriffen wird. Arbeit ist das Tempo der Faust, der Gedanken, des Herzens, das Leben bei Tage und bei Nacht, die Wissenschaft, die Liebe, die Kunst, der Glaube, der Kultus, der Krieg; Arbeit ist die Schwingung des Atoms und die Kraft, die Sterne und Sonnensysteme bewegt.« Ibid. 64. str. Kasneje Jünger zapiše morda še natančnejše: »Delovni dan ima štirindvajset ur; glede na to je razdelitev delovnega in prostega časa sekundarna. Človek, ki zapusti svoje delovno mesto, se s tem ne oddalji iz sistema. Stopi v drugo funkcijo, s tem ko postane konzument, udeleženec v prometu ali sprejemalec poročil. Četudi se giblje v mreži deželnih, morskih ali zračnih poti ali v začaranem krogu samodejnih iger – vseno ostaja v sistemu.« Ernst Jünger, *Maxima-Minima. Adnoten zu 'Arbeiter'*. Stuttgart 1981 (Cottas Bibliothek der Moderne, 15. zv.) 46. str.

⁵⁴ »... zu verweilen und sich in ihr zu vergessen...«, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, 11. str. FD, 11. str., 4. §.

ter« stalno prebija skozi [vse]. Duhu dela ne uspe več, da bi »se pozabil«. Pomislimo, na primer, na delo psihologije, ki sega vse do najintimnejših izkušenj ljubezni, vere, celo umetnosti in znanosti. Ta napor psihologije, ki se ga posluži »totalna mobilizacija«, ne spusti nikogar, je vseprisoten.⁵⁵ Jüngerjev *Delavec* je poenostavljenje, obledenje Heglovega mišljenja. Ta poenostavitev pa je že zgodovina sama.

Četudi je bogastvo sistematsko razvijajočega se duha skrepenelo in nenavadno obledelo, ostaja za »delavca« nevprašljivo. In ne le to: »delavec« se bogati preko možnosti meščanske dejanskosti. Po Jüngerju ima razmerje do »elementarnosti«, ki se »meščanski družbi« izmakne.⁵⁶ Zato ne moremo spregledati, da »moč«⁵⁷ »delavca« temelji ravno v neznanskem naporu stalnega popredmetovanja. Ob kaki drugi priložnosti bi morali premišljati o tem, ali je »podoba delavca«⁵⁸ napotena na lastnino, kakor je [nanjo napoteno] sebstvo meščansko mišljenega individuuma. Mogoče je tudi, da razpolagalna moč »delavca« bivajoče najverjetneje upravlja kot naravno posest. In vendar – »delavec« je bistveno bogat, kolikor prevzema »usodo« ter v »totalni mobilizaciji« poganja vse silnejšo tehnično uporabo [Aufwand] bivajočega. Enormna prirast organiziranosti in hitrosti je drugi način bogastva kakor »moč«. Uboštvo kot ničnost bogastva je tu postalo nemoč.*

95

* * *

»Dovršitev metafizike«, pričetek te dovršitve Heidegger ugleda v Heglovi filozofiji, se zdi enaka sklenjenju. Zgodovina se končuje. Mogoče je, da se

⁵⁵ Prim. Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge, 1. Einblick in das was ist. 2. Grundsätze des Denkens | Predavanja iz Bremna in Freiburga. 1. Vpogled v to, kar je, 2. Temeljna načela mišljenja* | Lzd. Petra Jaeger, 79. zvezek HGA, Frankfurt am Main 1994, 25. str.: »Psihologija in vladavina psihološkega pojasnjevanja vsebuje pričetek iznačevanja duševno-duhovnega na to, kar je vsakomur vsak čas dostopno in tako pravzaprav že brez distance.«

⁵⁶ »Er [der Arbeiter] hat nach Jünger ein Verhältnis zum 'Elementarischen', das er 'bürgerlichen Gesellschaft' abgeht.« Prim. Ernst Jünger, *Der Arbeiter*, 46. str.

⁵⁷ Prim. ibid., 28. str.: »'Der Angelpunkt des Aufstandes' 'des Arbeiters' ist 'die Macht überhaupt'.«... »'Jedro vstaje' 'delavca' je 'moč kot taka'.«

⁵⁸ »Gestalt des Arbeiters«, prim. ibid., 30. str.

* »Die Armut als ein Nicht des Reichtums ist da zur Ohnmacht geworden.«

bo človek preobrazil [Verwandlung ... erfährt] in začel drugače in dopustil, da se bo pokazala druga zgodovina. Če pa bi se ta konec udejanjil na način, ki ne bi dopuščal nobenega začetka več, tako da bi se dejanskost v svojem absolutnem bogastvu zgostila v »absolutno pričujočnost«, potem bi se moral dogodek premene, če bi jo sploh lahko še imeli za mogočo, prav na ta način navezati na dejanskost. Spodbuda za premeno bi morala priti iz dejanskosti same. V »absolutni pričujočnosti« namreč ni nobene zunanosti več. Jünger to stanje sklenjenja zgodovine misli kot »dobo delavca«. »Delavec« je »gospodar bivajočega«. Kako se preobrazi v »pastirja biti«? Zdaj se moramo posvetiti Heideggrovemu opisu in tolmačenju tega popolnega udejanjenja metafizičnega, da bi potem lahko izkusili, kako je treba misliti in opaziti premeno te dejanskosti.

Dovršena dejanskost zgodovine metafizike je stanje, v katerem prebivamo. Je naša navada. To najobičajnejše, najnormalnejše, kar izkušamo, so naše potrebe. Potrebujemo to, kar je za življenje nujno. Kar potrebujemo za življenje, dobimo na mestu, na katerem razdeljujejo to, kar potrebujemo. To so mesta, na katerih sprva ponujajo tiste produkte, ki jih potrebujemo za nasitjenje ali odevanje našega ubožnega telesa. Obstajajo pa tudi takšna mesta, na katerih dobivamo reči za užitek ali zabavo. Reči in mest brez naših potreb ne bi bilo. Lahko tudi rečemo: potreba »naroča, bestellt« reči, ki ji ta mesta dobavljajo. Reči, ki jih naročamo in nam jih dobavijo, so t. i. »inventar, Bestand« »Obenem pa ta mesta izzivajo naše potrebe, se pravi nas. S tem ko naročamo reči, smo mi sami »na razpolago [gestellt].«⁵⁹

Potreba, ki je dobila naročene reči, je le kratkoročno potešena. Reči hitro porabi in takoj naroči naslednje. Lakota, gon, poželenje in odvisnost ne poznajo dokončne zadovoljitve. Potreba venomer udarja na plan in naroča, tako da bi morali reči, da ni reči, ki že ne bi bila naročena, se pravi, ki ni

* Beseda danes pomeni predvsem 1. obstajanje, obstoj, 2. trajanje, trajnost (sreča, vreme) 3. inventar, stanje (posestva), zaloga (stvari, denarja, papirja, itd.), sestoj.

⁵⁹ Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge | Predavanja v Bremnu in Freiburgu*, 26. str.: »Sestoj [Bestand] obstaja. Obstaja, kolikor je na razpolago [gestellt] naročanju. Zapisan naročanju, je postavljen v uporabo. Uporaba pa vsako reč že v naprej postavlja tako, da postavljeno sledi temu, kar poteka.«

»inventar [Bestand]«. S tem ko je reč »inventar«, je že od vsega začetka načrtovana glede na svojo »naročljivo nadomestljivost«. ⁶⁰ Reč postane »sestavni del, kos inventarja« ⁶¹ in v njem izgine. ⁶² Obojestransko »naročanje« vsega se stalno ponavlja, se vedno znova vrača. V naročanju pride do kroženja: »Znotraj njega eno stavi drugo. Eno žene drugo na plan, vendar na plan in stran od naročanja.« ⁶³ »Naročanje« je »cirkulacija« ⁶⁴ bivajočega.

V izmeničnem »naročanju« nastaja stalna »cirkulacija« »sestoja« [»Bestandes«]. Reči nimajo nobenega drugega smisla in namena, kot da služijo »cirkulaciji«. Menimo, da je namen nekaj takega, 'glede-na-kar' si določeno reč priskrbimo. Tu pa ne gre več za to. Namen ne naroča reči. Vseh reči ne obvladuje konstitutivni 'zato-da', ⁶⁵ ki reči določi za »naročanje«, kakor ga Heidegger formulira v *Biti in času*. Prej gre za »cirkulacijo«, ki diktira obojestransko »naročanje«, namen reči. »Cirkulacija« določi, *da* neki namen sploh obstaja. Če pa so v »cirkulaciji« vse reči podvržene edinole temu namenu, da obstajajo za »cirkulacijo«, potem nastane ta nenavadnost, da cirkularno gibanje, to, kar se je nekoč imenovalo namen, se pravi namen-

⁶⁰ »Bestellbare Ersetzbarkeit«, *ibid.*, 40. str.

⁶¹ »Bestand-Stück«, *ibid.* 36. str.

⁶² Prim. Martin Heidegger, *Vier Seminare / Štirje seminarji*, Le Thor 1966, 1968, 1969, Zähringen, 1973. Izd. Curd Ochwald, Frankfurt am Main 1977, 126. str.: »Strogo rečeno: nobenih predmetov ni več, obstajajo le še »potrošniške dobrine«, na razpolago vsakemu potrošniku, ki je sam vstavljen v obrat produkcije in porabe.«

⁶³ »Innerhalb seiner stellt eines das andere. Eines treibt das andere hervor; aber hervor in das Hinweg des Bestellens.« Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge / Predavanja v Bremnu in Freiburgu*, 33. str.

⁶⁴ »Zirkulation«, *ibid.*, 64. str.

⁶⁵ Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, 69. str., *Bit in čas*, 15. §, 105. str., isl.: »Občevanje, ki je vselej prirejeno pripravi, v kateri se edino lahko genuino kaže v svoji biti, npr. tolčenje s kladivom, ne *dojema* tega bivajočega tematsko kot nastopajoče stvari, kakor tudi uporabljanje ničesar ne ve o strukturi priprave kot take. Tolčenje s kladivom ne samo, da še nima nekega vedenja o karakterju priprav, marveč si je to pripravo prisvojilo tako, da bi je primerneje ne moglo. V takem uporabljajočem občevanju se priskrbovanje podreja temu >zato da<, ki je konstitutivno za vsakokratno pripravo; čim manj zijamo v stvar-kladivo, čim bolj zavzeto jo uporabljamo, tem izvirneje postaja razmerje do nje, tem bolj nezakrito je srečljivo kot to, kar je, kot priprava. Tolčenje s kladivom samo odkriva specifično 'ročnost' kladiva. Način biti priprave, v kateri se ta sama od sebe razodeva, imenujemo *prirčnost*. [...] Občevanje s pripravo se podreja napoltilni mnogovrstnosti tega >zato-da<.«

skost [Zweckhaftigkeit], s tem ko jo spodbuja, le-to obenem tudi izničuje. V krožečem gibanju namen reči izgubi svoj pomen. Namen preide v to, da postane nesmiseln, nenamenski. Od Aristotela vemo, da *hou héneka* samolastno obstaja le v takem gibanju, ki poseduje nekaj takega kot začetek in konec, *arché* in *télos*, kar predvsem pomeni poslednji 'zakaj', cilj kot mejo (*péras*).⁶⁶

Vse, kar se daje, obvladuje »cirkulacija« potrebe in porabe, »naročanja« in ponovnega »naročanja«. Vse je »stalno dobavljivo«,⁶⁷ vse reči so neprestano »razpoložljive«. Vse, se pravi tudi to, kar običajno izvzemamo iz te »cirkulacije« »sestavnih delov«. To so, na primer, umetnine, ki jih želimo gledati in o njih premišljujemo kot o prikazovanju čiste breznamenskosti. Umetnine niso prav nič drugega kot »sestavni deli« zbirke. Skladiščimo jih v depojih. Muzeji jih naročajo, umetniki dobavljajo. Tudi tista »reč«, ki je

⁶⁶Prim. Aristoteles, *Metaphýsica*. Recognovit breviqne adnotatione critica instruxit W. Jaeger, Oxonii e typographeo clarendoniano 1957, 994 b 9, isl.: »*epei dè tò hou héneka télos, toítoun dè hò mè állou héneka, allà tálla ekeínou. hóst' ei mèn éstai toioutón ti éschaton, ouk éstai ápeiron. ei dè methèn toiouton, ouk éstati tò hou héneka. all' hó' tò ápeiron poiountes, lanthánousin eksairountes tèn tou agathou phýsin. kaítoi outhéis àn egcheiréseien houdèn práttein mè méllon péras, hédzein. oud' an eie nous en tois ousin. heneka gar tinos aiei práttei hó ge noun échon. touto dé esti péras. tò gàr télos, péras estín.*« »So ist das Weswegen Ziel. Derartiges aber ist nicht das wegen anderem, sondern andere ist wegen jenem. So daß wenn aber ein derartiges Letztes sein wird, wird kein Unbegrenztes sein. Falls aber nichts derartiges ist, dann wird es kein Weswegen geben. Aber die das Unbegrenzte darstellen, die nehmen weg, ist ihnen verborgen, das Wesen des Guten. Und doch würde gegebenenfalls niemand etwas zu tun unternehmen, der nicht zur Grenze zu kommen gedächte. Nicht wäre Vernunft in dem Seienden. Denn wer immer nach cinem Weswegen handelt, der wenigstens hat Vernunft. Dies aber ist Grenze. Denn Ziel ist Grenze.« »Tako je 'zaradi-česar' cilj. Kaj takega pa ni zaradi drugega, ampak je drugo zaradi njega. Če torej kaj takega postane poslednje, ne more biti nekaj ncomejenega. Če pa ničesar takega ni, potem 'zaradi-česar' ne more obstajati. Ko pa predstavljajo neomejenost, predpostavljajo bistvo dobrega, ki jim je skrito. In v danem primeru ne bi nihče, ki ne bi prišel do meje, želel karkoli podvzeti. V bivajočem ne bi bilo uma. Kajti kdor ravna po kakem 'zaradi-česar', ta je vsaj umen. To pa je meja. Kajti cilj je meja.«

⁶⁷»ständig lieferbar«, Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge* | Predavanja v Bremen in Freiburg, 35. str.

⁶⁸»verfügbar«, Martin Heidegger, *Vier Seminare* | Štirje seminarji, 106. str.: »V naročljivosti je bivajoče postavljeno kot iz temelja in izključno razpoložljivo – razpoložljivo za rabo v načrtovanju celote.«

ne želimo gledati namensko, sam človek, drugi, ni osvobojen od cirkularnega razpolaganja. Človek je, kot je videl Heidegger, »najpomembnejša surovina«. ⁶⁹ Človek, kar pomeni drugi in jaz kot drugi tega drugega, je »človeški material«, ⁷⁰ ki ga za porabo naroča »delujoča žival«, se pravi mi sami. Poglejmo le povsod razpoložljivi in očitni fenomen telesnosti [des Leibes], v revijah in filmih, v reklamah in modi. Gre za masovno dobro oblikovana telesa, ves čas pornografsko prezentirana, umetelno napolnjena, za popolnoma zamenljive »modele« – za stroje mesa. Poznamo tudi druge, neimenljive fenomene človeka, ki jih ne zmremo opisati. Človek samega sebe napravi za material in se uniči. Heidegger sam pravi: človek je »sestavni del sestoja fabriciranja trupel.« ⁷¹

»Totalni delovni karakter« v celoti, »cirkulacija« »sestoja« [»Bestand«] kot vsestransko »naročanje«, ki bega sem in tja, je »po-stavje, *Ge-stell*«. Heidegger zapiše: »V sebi zbrano postavljanje po-stavja je zbranje v sebi krožčega blojenja.« ⁷² V »po-stavju« ni nobene reči, nikakršnega mesta, ki bi bilo prosto vse-stranskih razmerij »naročanja«. V »po-stavju« je vse izmerjeno in preračunano glede na ta »>čemu< svoje uporabnosti.« ⁷³ V »po-stavju« je razpoložljivo vse, brez izjeme. In kar še ni na svojem mestu, že vnaprej preišljamo glede na njegovo razpoložljivost. To velja v bistvu prav tako za historično, pojubno raziskujočo humanistiko. ⁷⁴

⁶⁹ »... der wichtigste Rohstoff«. Martin Heidegger, *Überwindung der Metaphysik | Prevladanje metafizike*, 88. str.

⁷⁰ »Menschenmaterial«, *ibid.*, 91. str.

⁷¹ »... Bestandstück eines Bestandes der Fabrikation von Leichen«, Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge | Predavanja v Bremnu in Freiburgu*, 56. str.

⁷² »Das in sich gesammelte Stellen des Ge-Stells ist die Versammlung des in sich kreisenden Treibens.« *Ibid.* 33. str.

⁷³ Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, 70. str., *Bit in čas*, 15. §., 106. str.: »Delo, ki ga je treba napraviti, kot tisto >čemu< kladiva, obliča, igle, ima s svoje strani način biti priprave. Čevelj, ki ga je treba napraviti, je za nošnje (obuvalo), izdelana ura je za odčitavanje časa. Delo, ki je srečljivo zlasti v priskrbovalnem občevanju – to, kar je v delu – pušča v svoji rabnosti, ki mu bistveno pripada, vselej že sosrečevanje >čemu< svoje rabnosti. Opravljeno delo je s svoje strani samo na osnovi svoje uporabe in v njej odkritega napotilnega sklopa bivajočega.«

⁷⁴ Prim. Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis) | Prispevki k filozofiji (O dogodju)*, 76. §, 145. str., *Stavki o znanosti. Phainomena* 7–8, str. 137–148. Prevedel Valentin Kalan.

Razpoložljivost vsega in vsakogar je bogastvo v sebi dovršene metafizike.*

»Po-stavje« je obenem ohišje duha, ki ob sklenjenju zgodovine kroži v sebi. Je »absolutna pričujočnost« »totalne mobilizacije«. Svet je »sestoj«, »*Bestand*«. Vlada kar največja polnota. Vendar pa lahko tu tudi oporekamo – četudi to oporekanje ni ugovarjanje.

* * *

Opozorili smo že na to, da določitev bivajočega glede na njegov namen zaide v krizo tam, kjer umanjka cilj tega namena. V »cirkulaciji« »postavja« ni nikakršnega cilja več. Friedrich Nietzsche misli cirkulirajoče gibanje vseh reči kot »večni povratek enakega«. Gre za »vzgjajajočo misel«, ⁷⁵ ob kateri naj bi propadli nemočni, ubogi v običajnem smislu. »Večni povratek« je »nova koncepcija sveta«. ⁷⁶ Svet nima konca, ne začetka. Obstaja s tem, ko mineva in nastaja hkrati. Za »obstoj, *Bestand*,« sveta skrbi »maksimalna-ekonomija porabe«, ⁷⁷ ki jo terja »volja do moči«. Četudi tu ni končnega namena, nujno obstajajo nameni, ki jih postavlja »volja do moči«, da bi se še kar naprej bogatila na moči. »Volja do moči« v »večnem povratku enakega« je s tem stanovitno [beständiges] postavljanje namenov, ki ne potrebuje, ne predpostavlja začetka in cilja. Postavljanje namenov v »večnem povratku« je glede nanj neprestano ciljanje na to, kar je vedno enako. »Cirkuliranje« je namreč vse. Tukaj ni ničesar drugega več. Ni ničesar novega ali drugega, kar bi lahko še vključila vase.* Svet »živi od samega sebe: lastni ekskrementi so njegova hrana«, ⁷⁸ zapiše Nietzsche. V tem stanju postane očiten ta veliki »Doslej [je bilo] vse zaman!« ⁷⁹ To je pogled nihi-

* »Die Verfügbarkeit über alles und jeden ist der Reichtum der in sich vollendeten Metaphysik.«

⁷⁵ »züchtender Gedanke«. Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Werke. Der Wille zur Macht | Volja do moči*, Drugi razdelek, 16. zvezek, Leipzig 2/1912, 393. str.

⁷⁶ »neue Welt-Conception«, *ibid.*, 399. str.

⁷⁷ »Maximal-Ökonomie des Verbrauchs«, *ibid.*, 154. str.

* »Es gibt nichts neues oder anderes mehr, das sie sich noch einverleiben konnte.«

⁷⁸ »[Die Welt] lebt von sich selber: ihre Excremente sind ihre Nahrung«, *ibid.*, 399. str.

⁷⁹ »Umsonst bisher!« Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Werke. Der Wille zur Macht | Volja do moči*, Drugi razdelek, 15. zvezek, Leipzig 2/1912, 147. str.

lizma. Tam, kjer vlada najgostejša polnota, najbogatejša bogatost, tam je ta bogatost vendarle kot kak nič. V nihilističnem stanju sveta obstaja ta ne-navadnost, da imamo opraviti z neizmerljivo bogatostjo namenov in reči, ki jih obenem razpoznavamo in izkušamo kot dolgočasno praznino. Če je v izmenično stalno ponavljajočem se »naročanju«, v »po-stavju«, postalo vse naredljivo, potem je naredljivost načel virus brez-namenskosti, *Zwecklosigkeit*. Zdi se nam, da je nujno postalo nepotrebno. Svet »po-stavlja«, svet v sebi dovršene metafizike, totaliteta »delavca« je obenem polnota in praznina, prepolna praznina.

Prepolna praznina je nihilistično stanje sveta, v katerem se dovrši zgodovina metafizike. Prepolna praznina je naša navada. Nihilistično stanje sveta je takó nagnjenje ali »zven«⁸⁰ drugega stanja. To nagibanje k drugemu [stanju sveta] je znamenje možnosti premene. Kajti, ko se zadržujemo in se hkrati ne moremo zadrževati v tej prepolni praznini, se da »delovno žival« razlastiti njene lastnine in bogastva. Lahko postane uboga.⁸¹ Ta dogodek je, po Hei-

⁸⁰ Prim. Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis) | Prispevki k filozofiji (O dogodju)*. 50. §, 107. str.: »(Zven [Anklang] / bistvovanja *BITI* / iz pozabe *BITI* / prek nujajoče nuje / pozabe *BITI*. / To pozabo kot pozabo njene najskritejše moči in s tem tudi zven *BITI* je treba prek spominjanja privedi na svetlo. Pripoznanje nuje. / Vdirlno razpoloženje zvena: groza in strah, ki vedno izhajata iz temeljnega razpoloženja *zadržanosti*. / Največja nuja: *nuja brez-nujnosti*. Zaenkrat moramo dopustiti, da to zazveni, pri čemer mora veliko tega nujno ostati nerazumljivo in neprašljivo. Šele s tem postanejo možni prvi namigi. / Katero preprosto progó črte upovedovanja moramo tu izbrati in jo vleči brez obstranskih motrenj? / Zven mora zajeti celoto raze, predvsem ga moramo členiti kot protiigro, ki odgovarja igri, ki gre v naši smeri [Widerspiel zum Zuspiel]. / Zven, za koga? Kam? Zven bistvovanja *BITI* v pozabi *BITI*. / Kako naj jo izkusimo? Kaj je ta pozaba *BITI*? Sama je nastala iz nebitva *BITI*, mahinacije. Od kod se je pojavila mahinacija? Ne iz ničnosti *BITI*; nasprotno! / Kaj pomeni mahinacija? Mahinacija in stalna prisotnost; *poiesis – téchne*. Kam vodi mahinacija? K *doživljaju*. Kako se to zgodi (*ens creatum* – novoveška narava in zgodovina – tehnika). Z odčaranjem bivajočega, ki predpostavlja začaranje [od] moči, ki ga izvrši moč sama. Začaranje in doživljaj. / Dokončno skrepenenje zapuščenosti *BITI* v pozabi *BITI*. / Doba popolne neprašljivosti in nasprotovanja slednjemu osnovanju cilja. Povprečnost kot rang. / *Zven odrekanja* – kje zazveni?« Prim. tudi naslednji, 51. §, na str. 108–111, isl.

⁸¹ Prim. Martin Heidegger, *Vier Seminare | Štirje seminarji*, 79. str.: »Ali hitro razširjanje tehničnih reči ne bo nenazadnje proizvedlo bistvenega uboštva, ki bo, po brezpotnem ovinku, naredilo mogoč obrat človeka k resnici njegovega bistvovanja?«

deggru, »razlastitev, *die Enteignis*, odgodje.«⁸² »Odgodje, *Enteignis*,« je razprtje »uboštva«, ki ga ne moremo misliti kot nič bogastva.

* * *

V prazni, brezbarvni prepolnosti »po-stavjã«, se nam to, kar je nujno, občasno zdi nenujno. Zlomila nas je nenavadna utrujenost, tako da nam nič več ni res nujno. Ampak to nenujno ostaja še vedno navezано na nujno – in vendarle že napotuje na to, kar resnično potrebujemo in pogrešamo, če smo ubogi. Kajti »uboštvo«, kot ga misli Heidegger, nikakor ni pogrešanje nujnega, ampak pogrešanje »nenujnega«. Heidegger pripomni: »BITI resnično ubog pove: BITI tako, da ničesar ne pogrešamo, razen če JE nenujno.«⁸³ To pomeni: ni ubog ta, ki mu manjka reči, ki jih potrebuje za življenje. Ni ubog ta, ki ničesar ne poseduje in tako teka za najnujnejšim, kasneje pa še za bogastvom. Temveč je ubog ta, ki pogreša »nenujno«, ta, ki mu v običajnem smislu manjka to, kar je odvečno. Vendar pri tem, kar Heidegger tu misli kot »uboštvo«, ne gre le za manjkanje »nepotrebnega«. Kajti: »Resnično pogrešati pomeni: ne moči BITI brez nenujnega in tako ravno pripadati edino nenujnemu.«⁸⁴ Ubožni »nejnujno« pogreša tako, kakor mu pravzaprav »pripada«. Ubožni »nenujnega« ne spravlja v svojo last, ubožni je posest »*last-nina*, *Eigen-tum*«⁸⁵ nenujnega. Nenujno je posestnik, lastnik ubožnega.

102

Uboštvo ni pogrešanje nujnega, temveč »nenujnega«, in to tako, da ubožni postane »lastnina« pogrešanega. »Nenujno«, ki ga potrebujemo kot pomoč, ni nič, kar bi kdaj lahko imeli, posedovali. To »nenujno«, odvečno, znotraj »cirkulacije« nima svojega kraja. »Cirkuliranje« »nenujnega« ne more inte-

⁸² Martin Heidegger, *Zeit und Sein. V: Zur Sache des Denkens*, Tübingen 3/1988, 23. str.: »K dogodju kot takem spada odgodje. Prek njega se dogodje sebi ne odpoveduje, ampak obdrži svojo lastnino.« Prim. *Čas in bit*, Problemi 33, št. 1–2, 1995, str. 197–214. Prevedel Uroš Grilc. prim. 212. str.

⁸³ »Wahrhaft arm seyn besagt: so seyn, daß wir nichts entbehren, es sey denn das Unnötige.« Martin Heidegger, *Armut*, 8. str. Prim. *Phainomena* 21–22, 321. str.

⁸⁴ »Wahrhaft entbehren heißt: nicht seyn können ohne das Unnötige und so gerade dem Unnötigen gehören.« Ibid..

⁸⁵ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis) | Prispevki k filozofiji (O dogodju)*, 197. §, 320. str.: »[...] *Eigen-tum*, *last-nina*. Besedo tu jemljemo kot kraljevina, *Fürsten-tum*. Gospostvo lãstenja v dogodju. Lãstenje je obenem prilãšanje in izroãanje.«

grirati kot njega samega. »Nenujno« je s tem to, kar se odteguje vsem naročilom. Je to nerazpoložljivo sploh. (Če bi hoteli govoriti o tem nerazpoložljivem, bi to pomenilo, da želimo spregovoriti o »dogodju«. ⁸⁶) S tem ko je »nenujno« to, kar je sploh nerazpoložljivo, pogrešamo to, kar je nerazpoložljivo. Tega pogrešanja, »uboštva«, potemtakem ne moremo prekiniti, odpraviti. »Uboštvo« je ravno obrat v pogrešanje in pripoznanje nerazpoložljivega samega.

Obrat v pogrešanje nerazpoložljivega samega je premena *animal rationale* v »*Da-sein*, pre-bivanje«. ⁸⁷ *Animal rationale* sebe razume kot temelj, kot subjekt vsega bivajočega. S tem ko kot temelj bivajočega zagospoduje v celoti, postane bogato živo bitje nasploh. Vse ima stalno na razpolago. Subjekt torej predpostavlja, da je to, do česar se gospodovalno obnaša, kar utemeljuje, nekaj *bivajočega*, torej nekaj principiuelno razpoložljivega. Potemtakem bivajoče v celoti predstavi kot največje bivajoče, ki sploh je. »Pre-bivanje, *Da-sein*«, pa, nasprotno, ni temelj bivajočega v celoti in tudi ni temelj biti. »Pre-bivanje« prihaja k sebi s tem, ko postane »lastnina« nerazpoložljivega ali: s tem, ko izkuša in misli svet kot *nebivajočo bit*. »Pre-bivanje« ni ne temelj, ne vrhunec, ne krona, pa tudi ne ustvarjalec biti. Ničesar nima, nič ni, nič ne zmore hoteti in tudi ničesar noče. Potemtakem pre-bivati pomeni biti-ubog.*

103

⁸⁶ Ibid.: »Kolikor pre-bivanje, *Da-sein*, sebe pri-lašča kot pripadajoče dogodju, pride k sebi samemu, vendar nikoli tako, da bi to sebstvo bilo že navzoči, zdaj le doseženi obstoj. Pre-bivanje, *Da-sein*, pride k sebi bržkone šele s tem, ko pri-lastenje v sporipadanju obenem postane iz-ročanje v dogodje. Pre-bivanje, *Da-sein*, – obstojnost tega >tu<. Last-nina kot vladavina lástenja je dogodek v sebi usklajenega prilastenja in izročanja.«

⁸⁷ Prim. ibid., 168. §, 293. str.: »Pre-bivanje, *Da-sein* pomeni pri-lastenje v dogodju kot bistvo-vanju *BR*. / A zgolj na temelju pre-bivanja pride *BR* do resnice.« Prim. ibid., in tudi 164. §, isl. * »Die Einkchr in das Entbchren des Unverfügbaren selbst ist die Verwandlung des animal rationale in das 'Da-sein'. Das animal rationale versteht sich als der Grund, als das Subjekt alles Seienden. Indem es sich als der Grund des Seienden im Ganzen zur Herrschaft bringt, ist es das reiche Lebewesen schlechthin. Alles steht ihm ständig zur Verfügung. Damit allerdings macht das Subjekt eine Voraussetzung. Das, wozu es sich herrschaftlich verhält, wovon es der Grund ist, ist ein *Seiendes*, also ein prinzipiell Verfügbares. Das Seiende im Ganzen wird vorgestellt als das größte Seiende, das es gibt. Das 'Da-sein' dagegen ist nicht der Grund des Seienden im Ganzen und nicht der Grund des Seins. Das 'Da-sein' kommt zu sich selbst, indem es zum 'Eigentum' des Unverfügbaren selbst wird, oder: indem es die Welt als das

* * *

Z Nietzschejevim mišljenjem, pojavu nihilističnega stanja sveta, je – kakor Heidegger pogosto poudarja – metafizika dovršena.⁸⁸ Potemtakem bi Heideggrovo mišljenje imelo svoj kraj onstran metafizike. Vendar se zgodovina ne izvršuje v takih zaporednih korakih. Če dovršitev metafizike ni nikakršen posamezni dogodek, ki bi ga lahko zakoličili, ampak se bržkone razgrinja v nekem prostorju, potem postanejo meje tega prostorja neostre in prehodne. Zato bi morali premisliti, ali Heideggrovo mišljenje že od začetka sebe nahaja na kraju ostran metafizike. Mogoče je, da se je dovršitveno območje samo raztegnilo v Heideggrovo mišljenje. V 74. §. *Biti in časa*, ki nosi naslov *Temeljni ustroj zgodovinskosti* preberemo naslednje besede: »Sklenitev, v kakteri tubit pride nazaj k sebi sami, razklene vsakokratne faktične možnosti samolastnega eksistiranja iz tiste *dediščine*, ki jo kot vržena *prevzame*. Sklenjeno vračanje k vrženosti skriva v sebi *izročanje* prevzetih možnosti *sebi*, četudi ne nujno *kot* prevzetih. Če je vse 'dobro' dediščina in pomeni karakter 'dobrine' omogočenje lastne eksistence, tedaj se v sklenitvi vselej že konstituira izročanje neke dediščine.«⁸⁹ Razmerje do zgodovine oblikuje »sklenjenost, *Entschlossenheit*«, v kateri se tubit v »skrbi« kot sebstvo določa kot »prosta za svoj svet«. V »odločenosti, *Entschlossenheit*« so tu tudi »sobivajoči drugi«.⁹⁰ Biti zgodovinsko v svetu tu pomeni, da se

104

nichtseiende Sein erfährt und denkt. Das 'Da-sein' ist weder Grund noch Gipfel, weder Krone noch Schöpfer des Seins. Es hat nichts, es ist nichts und es kann nichts wollen und will auch nichts. Somit ist das Da-sein das Arm-sein.«

⁸⁸ Prim. Martin Heidegger, *Überwindung der Metaphysik | Prevladanje metafizike*, 79. str.: »Z Nietzschejevo metafiziko je filozofija dovršena. To želi povedati: prehodila je okrožje možnosti, ki so ji bile predhodno začitane.«

⁸⁹ »Die Entschlossenheit, in der das Dasein auf sich selbst zurückkommt, erschließt die jeweiligen faktischen Möglichkeiten eigentlichen Existierens *aus dem Erbe*, das sie als geworfene *übernimmt*. Das entschlossene Zurückkommen auf die Geworfenheit birgt ein *Sichüberliefern* überkommener Möglichkeiten in sich, obzwar nicht notwendig *als* überkommener. Wenn alles 'Gute' Erbschaft ist und der Charakter der 'Güte' in der Ermöglichung eigentlicher Existenz liegt, dann konsituert sich in der Entschlossenheit je das Überliefern des Erbes.« Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, 74. §, *Grundverfassung der Geschillichkeit*, 383. str.; *Bit in čas*, str. 518–519.

⁹⁰ »... mitseiende Andere«, *Sein und Zeit*, 298. str., *Bit in čas*, 60. §, 405. str., isl.: »Odločenost je odlikovan modus razprtosti tubiti. Odklenjenost pa je bila poprej eksistencialno interpretirana

nahajamo tudi v nekem >mi, *Wir*<. Ta >mi<, kot tudi posamezno sebstvo, »se konstituira« v izročilu »dediščine«. Zgodovina je skupnost vseh možnosti biti-v-svetu. Lahko jih udejanjimo ali pa tudi ne. Te možnosti so tukaj mišljene kot volilo predhodnih generacij. Hegel v *Uvodu k Predavanjem iz zgodovine filozofije* pravi: »Dejansko, kar *smo*, smo obenem zgodovinsko [...].«⁹¹ Zgodovina, ki nas določa v nekem konkretnem >mi<, je »dediščina«. Hegel še zapiše: »Dedovanje je obenem sprejemanje in nastopanje dediščine. Hkrati pa jo ponižamo v snov, ki jo duh preoblikuje. Sprejeto tako spremenimo, obogatimo in obenem ohranimo.«⁹² Prevzemanje »dediščine« je v sebi spreminjanje tega, kar podedujemo. To spreminjanje je ukinjanje.* Nekaj zanikamo, nekaj obdržimo, kaj pa tudi dodamo. Prevzemanje »dediščine« je proces bogatenja. Če zgodovino motrimo kot »dediščino«, predpostavljamo bogastvo, ki ustreza fenomenu dedovanja, ki ga je sploh mogoče dedovati. Opazka je res lahko trivialna: le ta, ki si je nabral določeno bogastvo in je po svoje tudi že dedoval, lahko komu kaj podari. Le pri bogatih poznamo dediče. Če je zgodovina »dediščina«, potem je naše obnašanje do nje tudi potrjevanje njenega izročila, navad in posesti. Morda pa je »dobrota« zgodovine, o kateri govori Heidegger, v tem, da se zmore odpovedati zahtevi po prevzemu svojega bogastva. Morda je »uboštvo« »samolastno« razmerje do zgodovine in možnost premene kot obubožanja, tisto njeno najbolj notranje.

S tem ko Heidegger misli razmerje tubiti do zgodovine kot »dediščino«, je – neprevidno rečeno – v Heglovi soseščini. S tem bi lahko bila dana mož-

kot izvorna *resnica*. Le-ta primarno ni kvaliteta 'sodbe' niti sploh nekega določnega zadržanja, temveč je bistven konstitutivum biti-v-svetu kot takšne. Resnica mora biti dojeta kot fundamentalni eksistencial. Ontološka pojasnitev stavka: 'tubit je v resnici' je nakazala izvorno odklenjenost tega bivajočega kot *resnico* *eksistence* ter za njeno razmejitev napotila na analizo samolastnosti tubiti ... Ta *dejanska* odklenjenost pa potem enako izvorno modificira v tjeji fundirano odkritost 'sveta' in odklenjenost sotubiti drugih.«

⁹¹ »In der Tat aber, was *wir* sind, sind wir zugleich geschichtlich [...]« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, 1. del, 6. str.

⁹² »Das Erben ist zugleich Empfangen und Antreten der Erbschaft, und zugleich wird sie zu einem Stoff herabgesetzt, der vom Geist metamorphosiert wird. Das Empfangene ist auf diese Weise verändert und bereichert worden und zugleich erhalten.« *Ibid.*, 8. str.

* »Dieses Verändern ist ein Aufheben.«

nost, da je »dovršitev metafizike« dogodek, ki je prav tako zadel Heideggrovo mišljenje. Morda moramo *Bit in čas* razumeti kot pričevanje, v katerem metafizično mišljenje doseže svojo končno fazo s tem, ko pride do premene v drugo zgodovino. Premeno »delavca« kot *animal rationale* v »pre-bivanje, *Da-sein*,« bi bilo treba razumeti kot moment »obrata, *Kehre*,«⁹³ Heideggrovega mišljenja samega. »Pot« Heideggrove filozofije, o kateri tako pogosto govorijo, bi torej bila prehod v premeno zgodovine, ki bi ga zahodno mišljenje moralo premeriti.

* * *

»Dovršitev metafizike« je področje, prostorje, v katerem začenja premena »delujoče živali« v »pre-bivanje, *Da-sein*«. Po svoje tudi razgrinja prostorje tega dogajanja. Metafizično mišljenje in mišljenje onstran metafizike s tem nista statično ločena drug od drugega. Eno tudi preprosto ne sledi drugemu. Mogoče je že v pričetku dovrševanja metafizičnega mišljenja samega začutiti predznamenja mišljenja onstran te dovršitve. Tako v Heglovem mišljenju najdemo dele, sicer zelo redke, v katerih nujnost ali prisila metafizičnega mišljenja kaže razpoke. Enega izmed njih najdemo na koncu rokopisa Heglovih predavanj o filozofiji religije iz 1821. leta. Ta pasaža je iz kasnejših

106

⁹³ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis)* / *Prispevki k filozofiji (O dogodju)*. 255. §, 407. str.: »Obrat v dogodju (Tu je treba gledati dogodje glede na človeka. Človek je določen iz njega kot tubit, *Dasein*) / Dogodje se najbolj notranje godi in seže najdlje v tem obratu. Obrat, ki bistvuje v dogodju, je skriti temelj vseh drugih obratov, podrejenih, po svojem poreklu nejasnih, neprevprašanih obračanj, krogov in kroženj, ki jih radi imamo za 'poslednje' (prim. obrat v usklajenosti vodilnih vprašanj, v krogu raz-umevanja). / Kaj je ta izvorni obrat v dogodju? Le nabranost [Anfall] *BITI* kot prilastenja 'tu-ja' spravlja pre-bivanje, *Da-sein*, k sami *BITI* in tako do izvrševanja (kritja) v-stojno [in-ständig] utemeljene resnice v bivajoče, ki najde svoje mesto v ujasnjem skrivanju 'tu-ja'. / In v tem obratu: le utemeljevanje pre-bivanja, *des Da-seins*, priprava pripravljenosti za očarano odmaknjenje v resnico *BITI*, pripravlja vse poslušno in pripadajoče za namig nabirajočega se prilastenja. / Če je pre-bivanje, *Da-sein*, skozi dogodje šele zasnovano k *sebi* kot odprta sreda resnice utemeljene sebstvenosti in postaja sebstvo, mora tubit kot skrita možnost pripadati bistvovanju *BITI*, ki utemeljuje dogodje. / In v obratu: Dogodje mora rabiti tubit, jo, ko jo potrebuje, postavljati v klic in jo tako postaviti v mimohod poslednjega boga. / Obrat bistvuje med klicem (pripadajočim) in poslušnostjo (policanega). Obrat je ponovni obrat.« Prim. tudi nadaljnje paragrafe.

ponovitev predavanj v letih 1824 in 1827 izginila. Potem ko 1821. leta krščansko religijo prikaže kot najbolj dovršeno in s tem tako rekoč potrди absolutnost duha v zgodovini, se Hegel ozre na svoj čas, na sedanost in ob rob zapiše: »Lahko bi nam padlo na pamet, da jo primerjamo s časom rimskega cesarstva. –«⁹⁴ Morda smemo to razumeti takole: Hegel je svoj lastni čas postavil v odnos z zgodovinskim mestom rimskega imperija. Prisluhniti moramo torej, kaj Hegel piše o Rimu. Rimska religija je »religija smotnosti«.⁹⁵ Rimski svet je zbirališče vseh možnih bogov: »V Rim dovažajo na tone bogov [...]«.⁹⁶ V Rimu »svet žaluje«.⁹⁷ Rim »... je zlomil srce sveta«.⁹⁸ To bi torej lahko resnično bil karakter časa, v katerem Hegel, popolnoma nasprotno od teh besed, vidi, da je duh prišel k sebi. Vse božje ima neki namen. Vsi bogovi so na razpolago. Človek samega sebe napravi za boga, se pravi za cesarja. Vladata razkošje, sijaj bogastva. To je ozadje, pred katerim individuumi zasledujejo le »golo partikularno uporabnost«.⁹⁹ Če Heglov svet, naš svet, prepoznamo v Rimu, potem je Hegel pustil odprto možnost, da naš svet smotnosti in bogastva lahko – po Heglu pa to skorajda *mora* storiti – porodi neki drug svet, prihodnji svet.

107

Nadaljnja misel, ki se zdi kot kratka prekinitvev uhojene poti zgodovine, se pokaže natanko tam, kjer Hegel govori o »usodi« lastnine. »Posedovanje

⁹⁴ »Es könnte uns einfallen, sie mit der Zeit des römischen Kaisertums zu vergleichen.« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* [Predavanja o filozofiji religije, 3. del. Dovršena religija. Izd. Walter Jaeschke, Hamburg 1995 (Philosophische Bibliothek, 461. zvezek), Hamburg 1995, 94. str.

⁹⁵ »Religion der Zweckmäßigkeit.«

⁹⁶ »Ganze Schiffladungen von Göttern werden nach Rom geschleppt [...]« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* [Predavanja o filozofiji religije, 2. del, Zamejena religija. Izd. Walter Jaeschke, Hamburg 1993 (Philosophische Bibliothek, 461. zvezek), Hamburg 1994, 587. str.

⁹⁷ »... ist die Welt in Trauer versenkt...« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* [Predavanja o filozofiji svetovne zgodovine. Drugi del, drugi zvezek: Orientalni svet. Tretji zvezek: Grški in rimski svet. Četrty zvezek: Germanski svet. Izd. Georg Lasson. Hamburg 2/1988 (Philosophische Bibliothek, zvezek 171 b, 661. str.)

⁹⁸ »Rom hat ›das Herz der Welt gebrochen««, *ibid.*, 661. str.

⁹⁹ »bloße partikuläre Nutzlichkeit«, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* [Predavanja o filozofiji religije, 2. del, Zamejena religija. Izd. Walter Jaeschke, Hamburg 1993 (Philosophische Bibliothek, 461. zvezek), Hamburg 1994, 586. str.

bogastva« s seboj prinaša tudi »pogoje in odvisnosti«, ki »ne dopuščajo popolnega življenja, ker je življenju kot lastno dano nekaj, kar nikoli ne more biti njegova lastnina.«¹⁰⁰ Kaj to lastno, *dieses Eigene*, je, Hegel za-
molči. Če v mišljenju »dovršitve metafizike« samem zasije nekaj, kar lahko pride v odnos z omenjenim drugim »uboštvom«, potem smo nakazali, da se sklenjenje zgodovine lahko razreši [auflösen] v »po-stavju«.

* * *

Metafizika je, baje, preteklo mišljenje filozofije, ki si je navarčevalo svoje bogastvo v Heglovi dialektiki. Mišljenje po metafiziki, ki bi rado premagalo »absolutno pričujočnost« njenega sklenjenja in zato teče v prihodnost, je mišljenje »uboštva«. S tem je »uboštvo« ime za novo, »drugo začetje« zgodovine: »Uboštvo je temeljni ton še skritega bistvovanja zahodnih narodov in njihovega poslanja.«¹⁰¹ Tako razumljeno »uboštvo« ni več ekonomski pojem. Bogastva nima več za svoje nasprotje, temveč – kot pravi Heidegger – »uboštvo« samo je »preobilje BITI«,¹⁰² ki nas obdarja s preprostimi vpogledi, s čistimi rečmi, ki ne cirkulirajo več. To »preobilje« je, kakor pokaže Rainer Maria Rilke »*Armut्सueberfluß*, preobilje uboštvа.«¹⁰³ Bogatosti, ki izvira iz tega »uboštva«, ne bi mogli več misliti kot posest, ampak kot dar, kot darilo. Kar bi nam »uboštvo« lahko dalo, je možnost, da prevladamo sklenjenje zgodovine v »absolutni pričujočnosti« »po-stavja«. Dar »uboštva« nam bliža možnost prihodnosti: »V njem [v uboštvu] se godi, da

108

¹⁰⁰ »Besitz von Reichtum [bringt] ... Bedingungen und Abhängigkeiten [mit sich, die] ... kein vollständiges Leben zulassen, weil dem Leben noch etwas als eigen zugegeben ist, was doch nie sein Eigentum sein kann.« Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Der Geist des Christentums und sein Schicksal | Duh krščanstva in njegova usoda*, 334. str.

¹⁰¹ »Die Armut ist der Grundton des noch verborgenen Wesens der abendländischen Völker und ihres Geschicks.« Martin Heidegger, *Die Armut*, 10. str., Prim. *Phainomena* 21–22, 323. str.

¹⁰² »Überfluß des Seyns« Ibid. 9. str., *Phainomena* 21–22, ibid.

¹⁰³ Rainer Maria Rilke, *Das Stunden-Buch | Knjiga ur*, Leipzig 1941, 95. str.: »Du, der du weißt, und dessen weites Wissen / aus Armut ist und Armut्सueberfluß: / Mach, daß die Armen nicht mehr fortgeschmissen / und eingetreten werden in Verdruß.« Kajetan Kovič pesmi ni vključil v izbor za zbirko *Lirika* (št. 62), ki je izšla 1988. leta.

preprostost in blagost vsega bistvenega nevidezno postane najlástnejše, v čemer bi lahko prebivale reči ohranjenega sveta.«¹⁰⁴

»Mišljenje sestopa v uboštvo svojega predhodnega bistvovanja.«¹⁰⁵ »Sestopa« pomeni, da je na poti. Predhodnost njegovega bistvovanja ni nikakršno znamenje negotovosti, kakor da bi šlo za »predhodne« odločitve, kar pomeni za odločitve, ki se jih da enostavno revidirati. Predhodnost mišljenja iz »uboštva« je njegova prihodnost.* Iz višav metafizičnega mišljenja se sicer še nismo spustili v preobraženo [verwandeltes] razmerje do zemlje. Vendar je to mogoče. – Je res? – Kar običajno izkušamo, je cirkuliranje »po-stavja«. »Po-stavje« razpolaga z vsem. Hoče bogastvo. Bogastvo je obljuba »po-stavja«. »Po-stavje« je volja po bogastvu. Potrebuje željo po bogastvu, po premoženju, da bi zmoglo še naprej poganjati cirkuliranje. Zato si »po-stavje« privošči reklamne, modne, filmske igre, igre absolutnega medijskega cirkusa. Obenem pa morajo obstajati vse ubožnejši, da bogastvo ostaja obljuba. Vendar bo tam, kjer se bo enkrat »po-stavje« v sebi sesulo in kjer se bo sama volja po bogastvu pokazala kot odgovorna, izkazalo, da je edinole ona povzročila bedo in obubožanje – tu bi se zgodovina lahko preobrazila. To je bilo leta 1945 – že omenjeno »leto nič«. »Totalna vojna« je bila za Heideggra (in ne le zanj) velika in boleča zareza, cezura, s katero bi se lahko začela preobražena zgodovina. Cirkulirajoče »po-stavje« se je pokazalo v svoji celotni grozljivosti, v svoji popolni opustoševalni sili. Raz-

¹⁰⁴ »In ihr [in der Armut] ereignet sich, daß das Einfache und Linde alles Wesenhaften unscheinbar zu dem Eigensten wird, worin die Dinge einer gewährten Welt wohnen mögen.« Martin Heidegger, *Bremer und Freiburger Vorträge* [Predavanja v Bremnu in Freiburgu], 57. str.

¹⁰⁵ »Das Denken ist auf dem Abstieg in die Armut seines vorläufigen Wesens.« V: *Wegmarken*, HGA, 9. zv., 364. str., prim. *Izbrane razprave*, 235. str.

* »Die Vorläufigkeit des Denkens aus der 'Armut' ist seine Zukünftigkeit.«

[†] »Der 'totale Krieg' war für Heidegger (und nicht nur für Heidegger) der große und schmerzhafteste Schnitt, die Zäsur, mit der eine gewandete Geschichte hätte anfangen können. Das zirkulierende 'Ge-Stell' hatte sich in seiner ganzen Grausamkeit, in seiner vollkommenen Verwüstungsgewalt zur Erscheinung gebracht. Der entfesselte Wille zur Macht und zum Reichtum zeigt in den unsagbaren Vernichtungsgewalt das Gesicht der Metaphysik.«

[‡] Dodatne, *golj* informativne opombe *povzemam* iz: Doris, Božidar in Primož Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar*, DZS, Ljubljana, 1992; Anton Allois Wolf, *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*, Laibach, 1860; Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, (22. Auflage), Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1989; DUDEN, *Herkunftswörterbuch*

vezana volja do moči in volja po bogastvu v neizrekljivih uničenjih kaže obraz metafizike.[†] Vendar pa vojna ni spodbudila omenjene premene »gospodarja« v »pastirja«, bogatega v ubožnega, ampak je ustvarila teren za nov vzpon cirkulirajočega »po-stavja«, v katerem običajni smisel ubožstva kot ne-bití-bogat ostaja ohranjen, morda bolj nepopačeno kot kadarkoli prej.

Prevedel[†] Aleš Košar

der deutschen Sprache, Mannheim, Wien, Zürich, 1963; Jakob und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854 (Reprint, DTV, 1984), Martin Heidegger, *Gesamtausgabe*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1976–; <http://www.Klostermann.de>.